

to
trær

Tim Rishton

Forord

I barnrommet henger et fargerikt veggteppe. En lysebrun båt flyter på et blått hav. Båten er full av smilende dyr. Et par sjiraffer stikker hodene ut av takluken for å beundre regnbuen som henger pent i en ellers blå himmel.

Bibelen begynner med en rekke fargerike fortellinger. Fra Adam, Eva, en slange og et halvspist eple til et høgt tårn oppført uten Guds byggetillatelse hører vi om problemstillinger som virker vanskelige å forstå. Er disse virkelig Guds Ord? Det er mange som tar det Nye Testamentet på alvor men som gjerne leser Mosebøkene som en fargerik barnefortelling der det egentlig ikke er så viktig om vi ikke forstår detaljene (og vi stiller for all del ikke detaljerte spørsmål), fordi helheten virker koselig. Problemet med en slik tilnærming, er at Jesus tok det Gamle Testamentet på alvor og sa at han kom for å oppfylle det som står der.

“Tro ikke at jeg er kommet for å oppheve loven eller profetene! Jeg er ikke kommet for å oppheve, men for å oppfylle” (Matt 5, 17).

Jeg tror at det største hinderet til å forstå Mosebøkene ligger ikke i selve teksten, men i det vi feilaktig tror som står der (ofte på grunn enten av misforståelser som er blitt tilføyet gjennom gjendikting og gjenfortellinger, eller på grunn av oversettingsproblemer). At teksten virker vanskelig å forstå, har ført til at flere teologer har antydnet at store deler av det Gamle Testamentet, Mosebøkene spesielt, er blitt uforsiktig sydd sammen av en rekke redaktører som egentlig ikke forsto innholdet. Vi tar en annen tilnærming, der vi tar teksten akkurat slik den står i Bibelen og undersøker både språket og strukturen for å finne ut om det faktisk ligger et klart budskap der – og om dette er det samme budskapet som Jesus forkynner.

Som akademiker er jeg vant med å bruke mange kildehenvisninger og fotnoter. I denne bok har jeg tatt et bevisst valg om ikke å gjøre dette. Hovedgrunnen til dette valget, er at alt vi skal legge frem skal ha utspring i selve bibelteksten og skal kunne kontrolleres og overveies ved bare å se i Bibelen. Jeg gir mine forslag; leseren kan selv bestemme om disse er riktige. Dette betyr ikke at alt som står her, er nytenkning, eller at jeg ikke står i skyld til andre. Tvert imot, er svært mye av det som står her blitt antydnet tidligere av diverse teologer i løpet av vel ett tusen år. Dette er altså ingen fagbok av den typen som presenterer ny forskning og lanserer nye teorier. Relevant faglitteratur er det nok av, og de som er interesserte kan lett finne frem på egenhånd.

Utover de mange som har skrevet om disse tekster tidligere, skylder jeg en stor takk til flere individer som har hjulpet meg på veien, fra bibelstudielederen som først vekket min interesse for Det Gamle Testamentet i studenttiden til kollegene i de menighetene der jeg har jobbet og ved Kirkelig Utdanningssenter i Nord. Her må jeg spesielt trekke frem Rabbi Professor David Fohrman som har lært meg utmåtelig mye om tilnærminger til tekstene, og som har vært meget sjenerøs med tillatelse til å bruke av hans ideer. Selvsagt vil han ta avstand fra mine konklusjoner, men det er typisk for ham at han allikevel ønsker dette prosjektet alt godt. Også min tidligere norsklærer og tidligere rektor ved Onøy/Lurøy skole, Turid Sjøholt, har bidratt ved å lese korrektur til teksten, selv om hun ikke deler mitt syn på innholdet. Og hvert steg langs den lange veien har jeg fått støtte og råd fra min kone Tracy, som er både prest og teolog i Normisjon – og dette er jeg evig takknemlig for.

Innledning		2
Kapittel 1	Problemstillingen: Ut fra Eden	3
Kapittel 2	En ny himmel og en ny jord	16
Kapittel 3	Livet på jorden	25
Kapittel 4	Å høre Gud og elske din neste	38
Kapittel 5	I gode og onde dager	53
Kapittel 6	Lov og lover	68
Konklusjon		81

Omslaget: Detalj fra maleriet "Cupid's Green1" av Ashley George Old
(Gjengitt under Creative Commons GNU Free Documentation License)

Innledning

Kunne vi reise tilbake i tiden og tyvlytte til kun én samtale, hvilken hadde vi valgt? Det er vel vanskelig å finne noe mer spennende enn samtalen på Emmausveien, der Jesus – selveste Ordet fra Gud – traff noen av apostlene for første gang etter sin død og oppstandelse og skulle legge ut nøyaktig hva som hadde hendt, hva som var Guds frelseplan for menneskene og hvorfor Gud hadde kommet til jorden i Kristus. Men selv om vi ikke har mulighet til å være der, vet vi allikevel hva Jesus fortalte om. Det står at han “begannte å utlegge for dem det som står om ham i alle skriftene, helt fra Moses av og hos alle profetene” (Lukas 24,27). For mange kristne i dag kommer det som en overraskelse at når Jesus for første gang skulle beskrive seg selv overfor apostlene som Guds oppstandne sønn, valgte han å snakke om Moses. Men det han hadde å si ble selvsagt fengende: de to apostlene sa etterpå til hverandre: «Brant ikke hjertet i oss da han talte til oss på veien og åpnet skriftene for oss?» (Lukas 24,32).

Skriftene i Jesu tid – det vi nå kaller for det Gamle Testamentet – består av tre deler: *Torah* (Mosebøkene), *Nevi'im* (profetene) og *Ketuvim* (øvrige skriv). Det hebraiske navnet for det hele er akronymet TNK, eller *Tanakh*. Begrepet “Moses og profetene”, eller “loven og profetene”, henviser altså til de to første delene av Bibelen. I den moderne kristne kirke blir det Gamle Testamentet gjerne betraktet som en kilde til noen få gullkorn. Vi blir henrykt av å finne klare henvisninger til en kommende Messias, “så flinke de var som skjønnte dette!”. Men da Jesus skulle forklare Guds plan, begannte han ikke med noen få profetiske setninger, men helt fra begynnelsen av Mosebøkene.

Så la oss nå legge ut på Emmausveien og utforske hva Mosebøkene forteller om Guds plan. Vi begynner med selve problemstillingen. I begynnelsen ble mennesker skapt i Guds bilde og kunne vandre side ved side med Gud i Edens hage, men dette personlige forholdet varte ikke lenge, slik at ”det menneske som ser [Gud], kan ikke leve”.

Kapittel 1

Problemstillingen: Ut fra Eden

Vi kjenner historien. Gud skaper Adam for så å plassere han i Edens hage. Midt i hagen planter Gud Livets tre. Gud planter også et tre som gir “kunnskap om godt og vondt”. Adam får beskjed om at han får spise – ja spis gjerne – av alle tre i hagen unntatt Kunnskapens tre. Adam er alene og trenger en spesiell hjelper, så Gud presenterer alle dyrene for ham; ingen av disse passer som make for Adam, så Gud skaper en kvinne. Adam og kvinnen er nakne, uten at dette er problematisk. Slangen kommer og overtaler kvinnen til å spise fra Kunnskapens tre. Hun overtaler også Adam til å gjøre dette. Adam og kvinnen skjønner at de er nakne. Adam gjemmer seg for Gud fordi han er redd fordi han er naken. Gud er sint, gir dem klær og sender dem ut av Edens hage og vokter porten for at de ikke skal kunne komme tilbake og spise av Livets tre. Kvinnen får et navn: Eva. Paret får to barn: Kain og Abel. Begge presenterer gaver til Gud, men Gud foretrekker Abels gave – noe som gjør at Kain dreper broren. Gud sender Kain bort men sier at ingen får legge hånd på ham.

Kan vi, tør vi, ta denne historien på alvor? Kan vi tillate oss å stille spørsmål rundt den og forvente svar? Det hele virker så diffust, så meningsløst. Hvorfor visste ikke Gud med en gang at ingen av dyrene ville passe som make til Adam? Hvorfor ønsket slangen å friste menneskene? Ligger det noe i at kvinnen fikk navnet sitt, Eva, først etter syndefallet? Hvorfor foretrakk Gud Abels gave, og hvorfor fikk morderen Guds beskyttelse? Enda viktigere, skal denne beretningen – Bibelens aller første beretning om menneskeheten – virkelig forklare hva som gikk galt? Kan en historie om to trær, en slange og frukt legge grunnlaget for hvorfor mennesker trenger frelse for at de skal kunne komme tilbake til Gud? Finner vi svarene allerede her i de 50 versene som beskriver Adam, Eva, Kain og Abel?

Historien faller naturligvis i to deler, som representeres av de to generasjonene. Først kommer historien om Adam og Eva, og så kommer en ny fortelling som er konstruert på nøyaktig samme måte og som omhandler det samme valget; historien om avkommet til Adam og Eva, Kain og Abel.

Først ser vi på handlingene innenfor Edens hage, der to virkelig store spørsmål melder seg. Det første spørsmålet handler om trærne. Det er to spesielle trær i historien, som vår tittel henviser til. Det første er Livets Tre, som Gud planter “midt i hagen”. Gud sier at menneskene gjerne kan ete fra alle trær unntatt Kunnskapens tre (altså, vær så god, spis av Livets tre) men på slutten av historien jager Gud Adam og Eva ut av hagen for at de ikke skal kunne spise av nettopp Livets tre. Noe har visst forandret seg. Og hva er det som er så galt med Kunnskapens tre, som gir kunnskap om godt og vondt? Skal ikke menneskene få vite hva som er rett og hva som er galt? Er ikke det hele poenget? Var det slik at menneskene skulle kunne gjøre hva som helst – for eksempel drepe hverandre - uten å vite at dette ikke var riktig? Og om menneskene ikke visste at det var galt, for eksempel å være ulydige, hvordan kunne Gud da bli sint og straffe dem nettopp for å være ulydige? Her er det noe som ikke stemmer.

Det andre store spørsmålet handler om fokuset i historien. Lukk øynene og visualiser det hele. Adam og Eva midt i hagen. Hva er spesielt med bildet? Hvordan er det forskjellig fra en søndagsutflukt i byparken? Det er at Adam og Eva er nakne. Vi tenker på dette rett og slett fordi det nevnes så mange ganger i teksten. I begynnelsen av historien blir det nevnt spesielt at de var nakne; i slutten av historien leser vi at Adam og Eva først laget egne klær av fikenblad før så Gud laget ordentlige klær til dem. Og midt i historien, da de spiser frukten, “ble deres øyne åpnet, og de merket at de var nakne. Så flettet de sammen fikenblad og bandt dem om livet”. Da kommer Gud, som vanlig, for å vandre i hagen. Adam glemmer seg og Gud spør Adam: “Hvor er du?” (tilsynelatende et litt spesielt spørsmål da Gud godt vet hvor Adam er). Adam svarer “jeg ble redd ... og jeg gjemte meg”. Hvorfor var Adam redd? Fordi han hadde gjort den ene tingen som Gud sa at han ikke skulle slik at Gud

kunne komme til å bli sint? Redd for konsekvensene av det han hadde gjort? Nei: “jeg ble redd, fordi jeg var naken, og jeg gjemte meg”. Hvordan kan dette bli noe å bli redd for? Flau, kanskje, men redd? Er nakenhet virkelig så galt at det er kjernen i hele syndefallet – og i så fall, hvorfor skapte Gud mannen og kvinnen nakne og sa at det var godt?

For at vi kan forsøke å forstå dette, må vi se på Bibelens eget syn på nakenhet. Det hebraiske ordet som her er oversatt som “naken” finner vi 27 ganger i det Gamle Testamentet, og det tilsvarende ordet på gresk finner vi ytterligere 15 ganger i det Nye Testamentet. Av disse, blir nakenhet utenfor Eden aldri omtalt som noe som er syndig eller moralsk forkastelig. Den vanligste grunnen til at nakenhet er nevnt i Bibelen, er som et tegn på fattigdom. Når Jesus sier at vi skal kle de nakne, sier han det samme som flere av profetene før. Hvorfor skal vi gjøre det? Fordi de nakne bør skamme seg? Nei, fordi de lider, akkurat slik som de som er sultne og skal få mat. Det er et praktisk behov. For eksempel, sier 5. Mos. 24,13 at når noen gir et lån og tar en persons klær i pant, så skal de returnere klærne om natten slik at vedkommende ikke fryser. En annen sammenheng i Bibelen der folk blir nakne, er når de er profeter. Jesaja (20, 2) gikk “naken og barbent” og Mika (1,8) også gikk “barføtt og naken”. I 1. Sam 19,24, ble Kong Saul “liggende naken hele dagen og hele natten”. Hvordan reagerte folk på det? De spurte: “Er også Saul blant profetene?” Kong David kledde av seg når han skulle demonstrere at han ikke ønsket å vektlegge personlig stolthet som konge (2 Sam. 16,14). Det er sant at både i Esekiel og i Johannes Åpenbaringen blir Israel sammenlignet med en prostituert i skammelig nakenhet, men i Esekiel er det et annet og spesielt hebraisk ord som blir brukt for “nakenhet”, og uansett er det klart at dette er et bildespråk som refererer til et helt folk – det har ingenting med klær å gjøre. Det samme finner vi i det Nye Testamentet. Diverse folk opptrer nakne – bl.a. disiplene mens de fisker – uten at dette blir problematisert. Og i brevene i det Nye Testamentet blir nakenhet brukt som moralsk nøytralt bildespråk. For eksempel, skriver forfatteren av Hebr 12,1: “når vi har så stor en sky av vitner omkring oss, så la oss legge av alt som tynger, og synden som så lett fanger oss inn, og med

utholdenhet fullføre det løpet som ligger foran oss”. Når folk skulle løpe om kapp – med en stor sky av tilskuere omkring – ble dette alltid gjennomført naken for at klærne ikke skulle “tynge” eller hindre bevegelse. Det å kle seg naken i denne sammenheng var såpass normalt og uproblematisk for forfatteren at det ble brukt som bildespråk i brevet. Så for å komme tilbake til Eden, er det da slik at hele denne historien fokuserer på å problematisere nakenhet, når dette er noe som absolutt ikke er et problem eller et emne noe annet sted i hele Bibelen?

Når vi leser i Mosebøkene finner vi flere karakteristiske skrivemetoder. For eksempel finner vi avanserte symmetriske strukturer – de såkalla *chiasmus* – som brukes nærmest som veiskilt som hjelper oss å forstå hva teksten handler om. Syndeflodshistorien er et eksempel på dette. En annen teknikk som stadig blir brukt, er ordleik, der ulike betydninger av et ord settes opp mot hverandre. Dette kan være noe humoristisk, men kan også være et tegn på at her ligger et poeng som vi må tenke litt dypere over. Som vi har sett er det ett ord som gjennomsyrrer hele fortellingen om Edens hage, og det er ordet *arom* – naken. Fortellingen om syndefallet begynner i siste verset av kap. 2: “De var nakne, både mannen og hans hustru, men de skammet seg ikke. Slangen var listigere enn alle ville dyr som Herren Gud hadde skapt”. På norsk er det vel ingen forbindelse mellom disse to setningene. Men på hebraisk er det en helt annen historie. “De var *arom*, både mannen og hans hustru, men de skammet seg ikke. Slangen var *mer arom* enn alle ville dyr som Herren Gud hadde skapt. “Begge var *arom*? Var altså slangen også naken? Ordet *arom* – ordet som fortellingen bygges rundt – har flere betydninger. Det kan bety uten klær. Det kan også bety gjennomskiktig, uten barrierer. På norsk, om vi forteller noen alt om oss selv så heter det å “blottlegge seg”. Eller vi sier at vi “føler oss nakne” når vi mangler en eller annen gjenstand som vi normalt bruker for å beskytte oss med mot omverdenen. *Arom*. Naken eller gjennomskuelig, helt åpen, uten noe i veien for fullt innsyn. Ordet har også enda en betydning, som kanskje ligger nærmest det tvetydige norske ordet “lur”, et ord som ligger i brytningen mellom “klok” og “listig”. Slangen var en “luring”.

Her må det nevnes raskt at den moderne oversettelsen, som bruker to forskjellige ord, bygger på den masoretiske teksten av den hebraiske Bibelen, som ble laget mellom 800- og 1100-tallet etter Kristus. Denne teksten bruker et system med vokaliserings- og aksentueringspunkter kalt for *masora*, som bl.a. differensierer mellom disse to betydningene. De opprinnelige bibeltekstene, i paleo-hebraisk, slik vi finner bl.a. i Dødehavsrullene, består kun av konsonanter og gjør ingen slik forskjell. Det er derfor jeg bruker ordet *arom* konsekvent. Den opprinnelige tilhøreren (leseren) ville vært klar over at dette gjelder et ordspill mellom to betydninger av samme ordet.

Den gjentatte bruken av ordet *arom* i ulike sammenhenger og betydninger er altså en ordleik, en vits. Vitsen brukes igjen bl.a. i Sal. Ordspråk 22,3 (et vers som peker tilbake til Adam). Den norske oversettelsen - "Den kloke ser ulykken komme og søker skjul" - går helt glipp av poenget. Det er dette ordet *arom* igjen, og vi merker at nå blir ordet oversatt i den norske Bibelen ikke som "listig" men som "klok". Den *arom* – den lure, nakne personen – ser at katastrofen kommer og gjemmer seg. Går ikke tankene med en gang til Adam, den nakne som har spist av Kunnskapens tre og blitt "klok" og som ser at katastrofen kommer, i form av Guds dom, og som gjemmer seg bak en busk? Og hva med de nakne profeter? Igjen, har dette med åpenhet til Gud å gjøre – nakenheten symboliserer at de kunne være *arom* (naken/uten barrierer/klok) og kjenne Guds vilje. David skulle bli åpen for Guds vilje i motsetning til å bli egenrådig og selvopptatt. Når Abram satt foran teltet sitt i Mamre og snakket med Gud, sa Gud til seg selv (1. Mos. 18,17) «Skulle jeg skjule for Abraham det jeg vil gjøre?» Ordet som her er oversatt "skjule" er *kacah*, et ord som betyr "å kle over"; altså, det motsatte av *arom*. Ordet *kacah* blir brukt i det Gamle Testamentet for å legge klær på de nakne. En tilsvarende språkbruk på gresk finner vi også i det Nye Testamentet, f.eks. i Hebr. 5,14 der kristne er "øvd opp" "til å skjelne mellom godt og ondt". Ordet som her er oversatt "øvd opp" er *gumnós* – et gresk ord som har de samme tvetydige betydninger som *arom*. De er altså gjort klok eller naken "til å

skjelne mellom godt og ondt”. Ordleken rundt Adam finner vi igjen og igjen i Bibelen.

Klær eller nakenhet er altså funksjonalistisk og ikke et moralsk ladet emne i Bibelen. Men om Edens hage i så fall ikke er en moralsk historie om klær, hva er den? Tenk bare om vi fokuserer på den andre betydningen av ordet – å være blottlagt, helt åpen, gjennomskuelig, uten noe i veien for fullt innsyn fra Gud. Les nå fortellingen på nytt med denne betydningen i tankene.

Adam og kona hans var *arom* – de var altså helt åpne for Gud: Gud hadde fullt innsyn i tankene deres og de forstod hva Gud mente – og i dette hadde de ingenting å skamme seg over. De hadde ingen grunn til å gjemme for Gud. Men slangen, som var mer *arom* – mer av en luring – enn alle andre dyr, overtaler kvinnen til å spise av frukten. Hva skjer? Menneskene blir opptatt av “godt og vondt”. Hva er “godt og vondt”? Hva betyr det når et barn sier at grøt smaker godt og kålrabistappe smaker vondt? Godt og vondt sier at det er våre personlige bedømmelser, smak eller ønsker som styrer oss, i motsetning til rett og galt, sant og usant. Før Kunnskapens tre, levde mennesker med rett og galt – med Guds vilje som kart og kompass. De var ikke redde for at Gud skulle ha innsyn i deres tanker fordi tankene gjenspeilte bare det Gud hadde etablert om rett og galt. Nå oppstår det konflikt. Nå vil menneskene følge det personlige “godt og vondt” i stedet. Hva er så reaksjonen når de plutselig forstår at de er gjennomskuelige, at Gud ser hva som ligger i tankene deres – og at det ikke er i tråd med Guds vilje? Adam er redd (ikke flau, men redd) fordi han er *arom* i begge betydninger av ordet – fordi tankene hans er blottet for Gud, og fordi han er blitt lur eller listig – og han forsøker å gjemme seg for Gud. Hvor det tidligere var helt uproblematisk å være *arom* med Gud, er det nå blitt til den største katastrofen. Hvor menneskene før ikke hadde noen skamfølelse, må de nå forsøke å holde seg unna skaperen.

Så tilbake til de to trærne. Guds plan var vel at menneskene skulle velge å spise av Livets tre – som var plassert midt i hagen med beskjeden “spis gjerne” – for så å leve evig i Edens hage i

felleskap med Gud. Men det var et valg. Alternativet var å spise av Kunnskapens tre, som kom med både forbud og advarsel: “Spis av den og du dør”. Det var et direkte valg mellom rett-og-galt/sant-og-usant (Guds system) og godt-og-vondt (dyrenes system). Vi husker Ibsens Peer Gynt. Trollene sa til Peer Gynt at forskjellen mellom menneske og troll var at et menneske er seg selv, mens et troll er seg selv nok. “Seg selv nok” betyr at man er styrt kun av egne interesser, uten å ta hensyn til konkrete realiteter. Kunnskapens tre betyr akkurat det samme; altså, uten å ta hensyn til de absolutte verdier som Gud har etablert som rett og galt. Det var derfor Adam og kvinnen kunne regnes som ulydige – de visste godt hva som var rett og hva som var galt. Dette kan også forklare hvilken type prøve eller lærdom det var da Gud viste alle dyrene til Adam for at han skulle finne seg en make. Han måtte oppdage at han var annerledes enn dyrene nettopp for å forstå at han ikke skulle dele dyrenes “godt-og-vondt” styreset. Derfor var det et dyr – slangen – som kom med fristelsen om å “bli som oss”. Dette gir enda en betydning til at slangen var *arom*. Den var ikke bare en “luring” men den var også virkelig “åpen” – den fortalte kvinnen akkurat hvordan det var å bli et dyr. Leser vi forsiktig hva slangen sier, så er det faktisk sant, hvert ord, fra dens perspektiv. Slangen lyver ikke – den presenterer budskapet om Kunnskapens tre, slik det er. Vi ser også at først etter å ha spist fra treet, får kvinnen et navn: Eva, eller “alles mor”. Egen kreativitet er nå blitt det sentrale i livet. Fra menneskenes perspektiv er Eva alles mor, og dette er viktigere, mer nærgående, enn at Gud er alles far.

Og straffen? Gud sender Adam og Eva ut av Edens hage og hindrer at de kommer tilbake i tilfelle de skulle spise av Livets tre og leve evig. Men er dette egentlig en straff? Etter å ha spist av Kunnskapens tre ble Adam redd for Gud, som han tidligere hadde vandret i hagen sammen med. Når menneskene ble styrt av et annet verdisystem enn Guds, kunne de ikke lenger tåle å bli *arom* – å la sine tanker blandes med Guds tanker, “For mine tanker er ikke deres tanker” (Jes 55,8). Det var blitt utålelig å leve i Guds nærvær – eller å leve evig uten mulighet til å komme tilbake til det forholdet som var før. Nå var de redde for sin skaper og det kan karakteriseres som en nåde å få

komme seg bort fra ham. Utvisningen – separasjonen fra Gud – var ikke en straff, men en naturlig konsekvens av menneskenes valg. Gud gav Adam et reelt valg mellom Livets tre og Kunnskapens tre. Sistnevnte kom med forbud og advarsel: “Spis av den og du dør”; dette var ingen trussel om straff (“spis av den og jeg dreper deg”) men en faktisk orientering om de uunngåelige konsekvensene som måtte følge dette valget. Det samme gjelder de øvrige “straffene”. Slitet ved å dyrke jorden, den vonde barnefødselen – alt handler om konsekvensene av å måtte leve i en verden der døden er blitt en realitet.

Det er først når vi innser dette, at vi kan begynne å forstå at Gud ønsker å frelse oss. Det er meget problematisk å hevde at Gud er sint og vil straffe menneskene for det valget de tok, samtidig med at han må lete etter strategier som vil gjøre det mulig for ham å tilgi dem. Er det virkelig slik at Gud ikke har noe annet valg enn å hevne seg, og at frelsesplanen består av mekanismer som vil tilfredsstille straffekravene? Her ser vi at Gud ønsket at menneskene skulle velge et nært og gjennomskelig forhold med ham, men at de heller valgte å bli styrt av eget begjær – noe som bærer med seg at de ikke tåler å leve i nær kontakt med sin skaper. Frelshistorien handler dermed om Guds plan for til slutt å gjenopprette denne kontakten slik at paradiset endelig kan åpnes for de mennesker som ønsker å leve *arom* med ham, slik som planen alltid var.

Den kortsiktige løsningen var å legge avstand mellom mennesker og Gud, på to måter: offeret og loven. Først, “klær”. Problemet var at mennesker ikke kunne tåle å være “blottlagt” for Gud. Adam forsøkte å få til det motsatte: først ved å gjemme seg bak en busk, for så å skjule seg bak fikenblad. I en slik sammenheng er det nesten til å gråte over Guds kjærlighet når han hjelper mennesker nettopp til å skjule seg for ham ved at han lager ordentlige “klær” ved å ofre dyr. Det er også nødvendig å fjerne menneskene fra Edens hage for at ikke denne uholdbare situasjonen skal bli permanent. Gud setter da kjeruber til å vokte inngangen.

Neste gang vi møter kjeruber i Bibelen, er i forbindelse med neste trinnet i planen – loven. Både på lokket av Paktens Ark,

der loven ble oppbevart, og på forhenget først i tabernaklet og senere i Tempelet, var det nemlig to kjeruber. Forhenget skulle “være en skillevegg mellom Det hellige og Det aller helligste” og ble laget “av fiolett, purpurrød og karmosinrød ull og fint, tvunnet lingarn ... i kunstvevning, med kjeruber”. (2. Mos. 26, 31-33). Andre beskrivelser av tempelforhenget sier at kjerubene var en “han” og en “hun” og begge var nakne.

Men til og med under loven var det umulig for mennesker og Gud å møtes – dette ser vi når Moses har mottatt loven. Han ber Gud om å få se ham, men Gud sier: “Du kan ikke få se mitt ansikt ... for det menneske som ser meg, kan ikke leve.” (2. Mos. 33,20). Hvordan er det da mulig for mennesker og Gud noen gang å gjenforenes? Vi siterte tidligere fra Jesaja 55: “Hør på meg, så skal dere få spise det som godt er [altså, den riktige frukten] ...Søk Herren mens han er å finne! ... så vil han vise barmhjertighet... for han er rik på tilgivelse. For mine tanker er ikke deres tanker ...”. “Mine tanker er ikke deres tanker” – her er både problemstillingen (våre tanker gjenspeiler ikke Guds tanker) og løsningen (Gud er ikke bunden av de egoistiske tankene som holder mennesker i fangenskap). Jesaja pekte fremover til løsningen. Når *veien* til *livets tre* er sperret fordi *sannheten* ble valgt bort av menneskene til fordel for begjær, så måtte Gud selv gå over til vår side av sperringen og komme til oss nettopp som *veien, sannheten og livet* i form av en som “så det ikke som et rov å være Gud lik” (Filipperbrevet 2,6). Og i det Jesus døde – på korset (“et tre”) - ble forhenget i Tempelet, med sine kjeruber som hindret menneskenes innsyn i Guds helligste, revet i to, “og vi så hans herlighet, en herlighet som den enbårne Sønn har fra sin Far” (Johannes 1, 14). At forhenget ble ødelagt, var ikke bare tilfeldig – det var ikke en generell “nå kan alle komme inn” – det sier at kjerubene som vokter veien til Livets tre er tatt bort. Og når Johannes skriver om å “se Guds herlighet”, er også dette ikke bare en rapsodisk “Jesus var kjempesfin” – det refererer i klar tekst til at nå, endelig, var det blitt mulig å se på Gud, og leve.

***

Historien om Adam og Eva forklarer hvorfor og hvordan mennesker valgte å la seg drive av noe annet enn Guds sannhet. For å se hvordan dette valget ble satt i system – hvilke praktiske konsekvenser det hadde for menneskes atferd – må vi lese den andre delen av historien, som handler om Adam og Evas avkom – både i fysisk forstand (deres barn) og i overført betydning (arven eller konsekvensene av deres valg). Den korte historien om Adam og Evas slekt før syndefloden legger grunnlaget for en forståelse av menneskehetens nye natur og av det nye forholdet mellom mennesker og Gud.

I tråd med det nye livet og styresettet fikk Adams kone et navn: Eva, eller “alles mor”. Som vi har merket, representerer dette navnet det sentrale skiftet i menneskeperspektivet fra det guddommelige (Gud som alles far) til et egosentrisk fokus (Eva som alles mor). Dette understrekes når Eva føder sitt første barn. Eva sier: “Jeg har anskaffet meg et barn, med Gud” og hun kaller barnet for “anskaffelse” (Kain). Som vi finner også her, er personnavn i det Gamle Testamentet nesten alltid beskrivelser av vedkommendes egenskaper, rolle eller personlighet. Det første barnet representerer den egoistiske trang til anskaffelse som er frukten av Kunnskapens tre. Det andre barnet representerer motpolen og heter for “pust” (Abel). Når vi puster inn er ikke dette en form for anskaffelse fordi vi aksepterer det som en gave, for så å puste ut igjen. Disse to navnene er helt sentrale til en forståelse av historien.

Kain og Abel ble bønder og bestemte seg for å gi et offer til Herren. Offerkonseptet er noe som gjør at et menneske kan bære noe frem for Gud for å symbolisere at Gud egentlig er viktigere enn en selv; men samtidig skjule sitt eget, nakne (*arom*) “jeg”. Ved å ofre noe, sier vi at Gud betyr mer for oss enn personlig anskaffelse, og at vi er trygge på at Guds raushet og omsorg vil ivareta vårt personlige behov. Samtidig understreker Kain og Abel sine offer den nye avstanden mellom mennesker og Gud; når de ikke lengre hadde den direkte, daglige kontakten, måtte de ha slike spesielle markeringer. Et offer er både bru og barriere. Men hva var det med Kains offer, i motsetning til Abels, som gjorde at Gud ikke “ansa Kain og hans gave”? Når vi leser at Kain “bar frem for Herren et offer”,

men at Abel “gav av de førstefødte lammene i saueflokken sin og av fettete på dem”, får vi inntrykk av at Abels offer var mer helhjertet, av det beste han hadde, mens Kains offer bare var “et offer”. Et helhjertet offer gir uttrykk for at en søker et ekte forhold med en annen, mens det rutinemessige offeret tilsier et mer funksjonalistisk, selvtjenende formål, “om jeg gir et offer vil Gud hjelpe meg å tjene enda mer”. Dette samstemmer med de to navnene: Kain, eller “anskaffelse”, var opptatt av det han hadde, mens Abel, “pust”, hadde andre prioriteringer og kunne stole på at når han pustet ut, så kunne han nok få puste inn igjen etterpå. Vi kan følge dette som et sentralt tema både i det Gamle Testamentet (f.eks. 2. Mos. 16,19 der israelittene fikk manna som daglig mat fra Gud med forbud om å hamstre til neste dag) og i det Nye (for eksempel Jesu lignelse om den rike bonden i Lukas 12,16, som innleder læren om at ravner og blomster får det de trenger av Gud, så “Søk i stedet hans rike, så skal dere få dette i tillegg”). Det samme spørsmålet som er grunnlaget for syndefallet (hvem skal menneskenes kreativitet svare til – menneskeindividet eller Gud) er nå overført til kreativitet i form av arbeid og eiendeler. Og den samme konflikten mellom de to ulike styresett fører til at Kain blir sint og slår broren slik at han dør.

Vi merket i Edens hage at Gud stilte det tilsynelatende unødvendige spørsmålet “Adam, hvor er du?”. Nå stiller han det samme spørsmålet igjen – “hvor er din bror?”. Det er ikke geografiske opplysninger Gud etterlyser: spørsmålet er nok “hva har skjedd med ...”. Kains svar har to elementer. Når han hevder at han “vet ikke” hva som har skjedd er nok dette sant – Abels død var det første dødsfallet i Bibelen; det var noe helt utenom Kains kjennskap og opplevelse. Det var nok derfor Gud sendte Kain i eksil med et merke på at ingen skulle drepe ham – senere, i 5. Mosebok 19, blir det etablert en regel om at straffen for planlagt mord er døden, mens den som dreper ved et uhell blir sendt i eksil til spesielle steder der fornærmedes slektninger ikke får lov å komme etter for å drepe ham som hevn. Det er det andre elementet som tilsynelatende får Gud til å reagere: “Er jeg min brors vakter?”. Kain vet ikke og bryr seg ikke – og det er det siste, det som ligger i tankene, som er problemet. Forskjellen mellom tanke og handling preger hele

Bibelen. Se bare på historien om gullkalven i 2. Mosebok 32, som vi skal diskutere i kapittel 5. Her kan vi bli overrasket over at Gud ikke reagerer til og med når presten Aaron lager gullkalven: men i det folket begynner å “le” (de slutter å bry seg) så sier Gud at han vil utslette hele nasjonen. Og når Jesus møter den rike unge mannen i Lukas 18, sier Jesus at handlingene, det å følge loven, er bra, men det er ikke nok uten at han i sitt hjerte kan bli en Abel og ikke stole på sin rikdom som en støtte.

Vi innledet kapittelet ved å beskrive historien fra Adam og til Kains avgang som én fortelling. Ser vi litt nærmere på hendelsesforløpet, finner vi en slående likhet mellom de to generasjonene.

Adam og kvinnen fra 2,21	Kain og Abel fra 4,2
Argumenter for og imot fristelsen 3, 1-5	Argumenter for og imot fristelsen 4,6-7
Synden 3,6	Synden 4,8
“Adam, hvor er du?” 3,9	“Hvor er din bror?” 4,9
“Har du spist av treet?” 3,11	“Hva er det du har gjort?” 4,10
Utmåling av konsekvenser 3,14-19	Utmåling av konsekvenser 4,11-12
Gud lager klær som beskyttelse 3,21	Gud setter merke på Kain som beskyttelse 4,15
Adam og Eva sendt ut av Eden 3,23-24	Kain sendt bort 4,16

Det er den samme historien to ganger. Den første delen handler om at menneskene velger egoisme i stedet for Gud, og den andre, parallelle delen, oversetter dette til hvordan mennesker opptrer som resultat av denne egoismen. Disse to aspekter oppsummeres i de to spørsmålene: “Adam, hvor er du?” (etterlyser forholdet mellom Gud og mennesker - 3,9) og “Hvor er din bror?” (etterlyser forholdet mellom mennesker - 4,9). I Jesu lignelse om den rike mannen og Lasarus (Lukas 16, 19-31) er problemstillingen nettopp at den rike mannen er selvopptatt og har fokus på personlig anskaffelse i stedet for på Guds vilje, som fører direkte til at han ikke bryr seg om sin neste. Også den rike mannen kunne ha spurt: «Skal jeg vokte min bror?».

Fellestrekket mellom disse to aspekter – menneskenes forhold til Gud på den ene siden og menneskenes forhold til hverandre på den andre – står sentralt i Jesu oppsummering av skriftene: «'Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand'. Dette er det største og første bud. Men det andre er like stort: 'Du skal elske din neste som deg selv'. På disse to budene hviler hele loven og profetene» (Matt 22, 37-40). Som vi diskuterer i kapittel 6, ser vi en slik strukturfordeling også i loven, for eksempel i de “ti bud”. 1. Mosebok gjør det klart at disse to temaer faktisk er to sider av samme sak. Som Johannes skriver: «Vi elsker fordi han elsket oss først. Den som sier: «Jeg elsker Gud», men likevel hater sin bror, er en løgner. For den som ikke elsker sin bror som han har sett, kan ikke elske Gud som han ikke har sett. Og dette er budet vi har fra ham: Den som elsker Gud, må også elske sin bror.» (1. Joh 4, 19-21).

Kain stiftet så en familie og bygde en by. Det virker forresten som om byer også er problematiske i 1. Mosebok – å bygge en by var innledningen til historien om Babels tårn, og de neste byene etter dette var Sodoma og Gomorrah. Kanskje kan byen her sees som en utvidelse av “anskaffelsen” – en trang til å bygge opp og fokusere på egne interesser. Etter historien om Kain, kommer noen korte kommentarer om slekten videre. Det er fristende å nevne den første musikeren, eller å nevne at om vi følger Bibelens slektstavler gjennom Noah og frem til Jesus tid, samstemmer Tubalkain (han som bygde redskaper av bronse og jern) tidsmessig med vår tids arkeologers dateringer av begynnelsen av bronsealderen. Men alt dette har vi ikke tid til å se nærmere på her. Vi kan bare raskt nevne at i Enosj sin tid “tok folk til å kalle på Herrens navn”. Hva betyr dette? Tros alt kjente jo folk Herren før, for eksempel Adam og Eva. Men det som er slående her, er at folk i det hele tatt nå må “kalle på Herrens navn” – fordi Herren ikke er synlig til stede. Fire generasjoner senere kommer Enok, og det kommenteres som noe helt spesielt at Enok gikk med Gud og at Gud “tok han til seg”. Etter hvert så Gud “at menneskenes ondskap var stor på jorden. Alle tanker som rørte seg i deres hjerter, var onde dagen lang”. Igjen er mennesketankene i fokus. Scenen er klar for den neste handlingen.

Kapittel 2

En ny himmel og en ny jord

Det er én tekst som blir lest i nesten alle begravelser. Teksten er fra Johannes Åpenbaring 21,1: «Og jeg så en ny himmel og en ny jord, for den første himmel og den første jord var borte, og havet fantes ikke mer». Det er så mange spørsmål som dukker opp når vi hører dette. Hvorfor trenger vi en ny himmel og en ny jord? Skal ikke vi bo i himmelen? Og uansett, hvorfor en ny himmel? Og blir det ikke hav? Ingen badeferie? Johannes tekst ligner også på Jesaia 65: «Se, jeg skaper en ny himmel og en ny jord ... Ulven og lammet skal beite sammen, løven skal ete halm som oxen, men slangen skal ha mold til mat. Ingen skal skade eller ødelegge noe på hele mitt hellige fjell, sier Herren». Også denne teksten er mystisk. Hvorfor er vi interessert i løvens frokostmeny? At slangen spiser mold tar oss rett tilbake til syndefallet, men er dette relevant? Svaret på alle disse spørsmålene finner vi på et noe uventet sted: historien om Noah, arken og regnbuen.

Noahs ark er en fortelling som det kan bli vanskelig å ta på alvor. Det er greit med regnbuemønster på gardinene i barnerommet, eller med bildet der giraffene titter ut av takluken i en liten båt på bølgene, men er dette en historie som vi virkelig kan stole på? Ofte forsøker vi å leve i en tvetydig realitet, der vi fastslår at Bibelen er Guds ord, men samtidig legger enkelte tekster bort fordi det er nesten litt flaut å måtte tro på slike ting. Kanskje dette bare er en folkefortelling fra bronsealderen? Og på grunnlag av alle repetisjonene i teksten sier noen Bibelforskere at fortellingen om Noah slik den fremstår i Bibelen, er fragmenter fra flere fortellinger, sydd litt uforsiktig sammen av en redaktør.

Ta for eksempel teksten om regnbuen.

Så sa Gud til Noah og sønnene hans: «Nå vil jeg opprette en pakt med dere og etterkommerne deres og med hver levende skapning hos dere, både fugler og fe og alle ville dyr som er hos dere, alle som gikk ut av arken, alle dyr på jorden. Jeg oppretter min pakt med dere:

Aldri mer skal alt som lever, bli utryddet av storflommens vann; aldri mer skal det komme en flom som legger jorden øde.»

Og Gud sa:

«Dette er tegnet på pakten jeg oppretter
mellom meg og dere
og hver levende skapning som er hos dere,
for de kommende ætter i alle tider:

Jeg setter min bue i skyene;

og den skal være et tegn på pakten
mellom meg og jorden.

Når jeg samler skyer over jorden,
og buen blir synlig i skyene,

da vil jeg komme i hu den pakt
som er mellom meg og dere
og hver levende skapning.

Aldri mer skal vannet bli
til en storflom som ødelegger alt liv.

Buen skal komme i skyene; jeg skal se den og minnes den pakten som alltid skal bestå mellom Gud og hver levende skapning, alt som lever på jorden.»

Gud sa til Noah: «Dette er tegnet på den pakten jeg oppretter mellom meg og alt liv som finnes på jorden.»

Alt dette kunne en moderne forfatter ha sagt i en setning. Den er uryddig og fylt av unødvendige repetisjoner. Men ser vi litt nærmere på den, med øye på datidens litterære teknikker, ser vi at den er organisert som en *chiasmus*. En *chiasmus* vil si at den første ideen repeteres eller videreutvikles på slutten, den neste som nest sist, den tredje som tredje sist og så videre, slik at vi til slutt kommer til midtpunktet i det hele, som ofte blir et vendepunkt eller hovedtyngden i hele fortellingen. Teknikken brukes til mange ting – blant annet til å understreke hva som er kjernen i en fortelling, til å identifisere hvor en fortelling begynner og slutter, og til å få oss til å tenke på forbindelser mellom ulike ideer. I første avsnittet oppretter Gud en pakt “med hver levende skapning ... på jorden”. Siste avsnittet lover at Gud vil minnes den pakten som alltid skal bestå mellom Gud og hver levende skapning ... på jorden”. Andre avsnittet lover

at “Aldri mer skal alt som lever, bli utryddet av storflommens vann; aldri mer skal det komme en flom som legger jorden øde”, mens nest siste avsnittet sier at “Aldri mer skal vannet bli til en storflom som ødelegger alt liv”. Tredje avsnittet sier at buen i skyene blir tegnet på pakten “mellom meg og dere og hver levende skapning”. Tredjesiste avsnittet lover at Gud vil “komme i hu den pakt som er mellom meg og dere og hver levende skapning”. De fire linjene som blir igjen er selve løftet – at når Guds vrede skulle falle over jorden vil han ikke utføre det på grunn av pakten:

og den skal være et tegn på pakten
mellom meg og jorden.
Når jeg samler skyer over jorden,
og buen blir synlig i skyene

Denne *chiasmus* er litt spesiell i at også alle nøkkelordene er symmetrisk disponert slik at den midterste gangen de blir brukt faller innenfor de fire linjene som utgjør “kjerneavsnittet”. Det er tre “buer”, tre “skyer” og tre “tegn”, fem “jord” og syv “pakt”, også i den hebraiske originalteksten selvfølgelig, og hver av disse nøkkelord peker mot midten.

Så sa Gud til Noah og sønnene hans: «Nå vil jeg opprette en **pakt** med dere og etterkommerne deres og med hver levende skapning hos dere, både fugler og fe og alle ville dyr som er hos dere, alle som gikk ut av arken, alle dyr på **jorden**. Jeg oppretter min **pakt** med dere: Aldri mer skal alt som lever, bli utryddet av storflommens vann; aldri mer skal det komme en flom som legger **jorden** øde.»

Og Gud sa:

«Dette er **tegnet** på **pakten** jeg oppretter
mellom meg og dere
og hver levende skapning som er hos dere,
for de kommende ætter i alle tider:

Jeg setter min **bue** i **skyene**;

og den skal være et **tegn** på **pakten**
mellom meg og jorden.
Når jeg samler **skyer** over **jorden**,
og **buen** blir synlig i skyene,

da vil jeg komme i hu den **pakt**
som er mellom meg og dere
og hver levende skapning.

Aldri mer skal vannet bli
til en storflom som ødelegger alt liv.

Buen skal komme i **skyene**; jeg skal se den og minnes den **pakten** som alltid skal bestå mellom Gud og hver levende skapning, alt som lever på **jorden**.»

Gud sa til Noah: «Dette er **tegnet** på den **pakten** jeg oppretter mellom meg og alt liv som finnes på **jorden**.»

Hva er da så viktig med fortellingen om regnbuen? Det kommer vi tilbake til. Det som imidlertid er helt ufattelig, er at hele denne konstruksjonen som vi har sett kun er en liten brikke (del E' og D') i en mye større *chiasmus* som omfatter hele Noahfortellingen:

- A Noah (6:10a)
- B Sem, Kam og Jafet (6:10b)
- C Arken skal bygges(6:14-16)
- D Kunngjøring av storflommen (6:17)
- E Pakt med Noah (6:18-20)
- F Mat i arken (6:21)
- G «Gå inn i arken» (7:1-3)
- H 7 dager venter for flommen(7:4-5)
- I 7 dagers ventetid (7:7-10)
- J Inn i arken(7:11-15)
- K Herren lukket døren etter Noah (7:16)
- L 40 dager med flom(7:17a)
- M Vannet steg (7:17b-18)
- N Vannet dekker fjellene(7:18-20)
- O 150 dager - vannet over jorden (7:24)
- P Gud kom i hu Noah (8:1)
- O' 150 dager – vannet minker (8:3)
- N' Fjelltoppene kommer til syne(8:4-5)
- M' Vannet minket(8:6)
- L' 40 dager var gått(8:6a)
- K' Noah åpner vinduet i arken (8:6b)
- J' Ravn og due forlater arken (8:7-9)
- I' Ventet sju dager (8:10-11)
- H' Ventet enda sju dager (8:12-13)
- G' «Gå ut av arken » (8:15-17)
- F' Mat utenom arken(9:1-4)
- E' Pakt med Noah og hver levende skapning (9:8-10)

- D' Aldri mer storflom (9:11-17)
- C' Arken (9:18a)
- B' Sem, Kam og Jafet (9:18b)
- A' Noah (9:19)

Kan vi fremdeles tro at fortellingen om Noah slik den fremstår i Bibelen, er fragmenter fra flere fortellinger, sydd litt uforsiktig sammen av en redaktør? Det er klart at fortellingen som helhet har en intern struktur som er så flott sammensatt at det gir frysninger i ryggen bare å se på det. Men har fortellingen noe like verdifullt å si? Det er tross alt mange spørsmål en kan stille i forhold til innholdet. Hvorfor, for eksempel, var det nødvendig for Gud å sende en flom? Om han ønsket å avskaffe menneskene kunne han ha gjort det uten også å forårsake en slik naturkatastrofe som i tillegg rammet uskyldige dyr og vegetasjon. Og hva var poenget? Fordi menneskene var onde? Men ble det i så fall bedre etterpå? Tross alt, oppstår krancling og forbannelse bare noen vers etter syndefloden, Babelstårnet bare 40 vers senere, og innen fire kapitler hører vi om ondskaper i Sodoma og Gomorra. Det som virker enda verre, er at grunnen til at Gud ville utrydde menneskene var at “Alle tanker som rørte seg i deres hjerter, var onde dagen lang”. (1. Mos 6,5). Grunnen til at Gud etterpå aldri mer vil sende flom var at “menneskehjertets tanker er onde like fra ungdommen av” (1. Mos 8,21). Altså var grunnen til sydefloden akkurat den samme som grunnen til at Gud aldri vil gjøre det igjen.

Nøkkelen til alle disse spørsmål, og til betydningen av en ny himmel og en ny jord der løven spiser halm, finner vi imidlertid i den store *chiasmus*. Midtpunktet (‘P’ i tabellen over) markerer begynnelsen av noe meget spennende. Da Gud kom i hu Noah, dekket vannmassene hele jorden. Én gang tidligere hadde hele jorden vært dekket av vann – i begynnelsen av skapelsen i 1. Mos 1. Følger vi disse to historiene steg for steg fremover, får vi en overraskelse.

Skapelsen (1. Mosebok 1)	Syndefloden (1. Mosebok 8-9)
I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden. Jorden var øde og tom, og mørke lå over havdypet.	Ja, vannet økte voldsomt på jorden ... Høyere og høyere steg det over jorden; alle høye fjell under himmelen ble skjult.
Men Guds <i>rhuach</i> svevet over vannet.	Gud lot en <i>rhuach</i> blåse
Da sa Gud: «Det bli lys!»	<i>(Dette kommer vi tilbake til)</i>
Gud sa: «Det skal bli en hvelving midt i vannet, og den skal skille vann fra vann!»	Havdypets kilder [vann nede] og himmelens luker [vann oppe] ble stengt, og regnet fra himmelen stanset
det faste land kommer til syne	fjelltoppene kom til syne.
Da sa Gud: «Jorden skal la grønne vekster gro fram»	duen ... hadde et friskt oljeblad i nebbet
Gud sa: «Det skal bli lys på himmelhvelvingen.»	<i>(Dette kommer vi tilbake til, som over)</i>
Gud sa: «... fugler skal fly over jorden»	Så slapp han ut duen, og da kom den ikke tilbake til ham mer.
La oss skape mennesker ... De skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen, over feet og alle ville dyr og alt kryptet som det kryr av på jorden	«Gå ut av arken ... Ta med deg alle dyrene som er hos deg, alt som lever, både fugl og fe og alt kryp som det kryr av på jorden! »
«Dere skal være fruktbare og formere dere og fyll vannet i havet, og fuglene skal formere seg på jorden!»	Det skal myldre av dem på jorden, og de skal være fruktbare og formere seg.»
Og Gud sa: «Se, jeg gir dere alle planter som setter frø, så mange som det finnes på hele jorden, og alle trær som bærer frukt med frø i. De skal være til føde for dere. Og til alle dyr på jorden og alle fugler under himmelen og alt som kryper på jorden, alt som har livsånde i seg, gir jeg alle grønne planter til føde.»	Frykt og redsel skal de kjenne for dere, alle dyrene på jorden, alle fuglene under himmelen, alt som rører seg på marken, og alle fiskene i havet; dere skal ha makt over dem. Alt som lever og rører seg, skal være til føde for dere. Likesom jeg gav dere de grønne plantene, gir jeg dere nå alt dette.
Gud velsignet den sjuende dagen og lyste den hellig. For den dagen hvilte Gud etter det verk han hadde gjort da han skapte	Jeg setter min bue i skyene; og den skal være et tegn på pakten mellom meg og jorden. Når jeg samler skyer over jorden, og buen blir synlig i skyene ...

Hva er det vi ser her? At Guds handlingsmønster fra det øyeblikket midt i syndefloden da han "kom i hu Noah", gjenspeiler steg for steg handlingsmønsteret under skapelsen. Det er som om Gud kjører hele "skapelsen"-programmet på nytt. Med andre ord at jorden er blitt gjenspekt etter flommen. Det blir altså en ny jord. Hvorfor var det nødvendig? Svaret står

i 1. Mos 6, 11: “Jorden ble stadig verre i Guds øyne; den ble full av lovløshet. Da Gud så på jorden, var den fordervet; for alle mennesker over hele jorden gikk på onde veier”. Her blir ordet “jorden” brukt gjentatte ganger i løpet av setningen; det er jorden som er “fordervet” på grunn av menneskenes handlinger (vi husker at det er en tett forbindelse mellom mennesker og jorden – “av jord er du, og til jord skal du bli” (3,19)) og det er jorden som må gjenskapes. Det er nettopp derfor de stegene i skapelsen som omhandler lys, ikke blir gjentatt etter syndefloden – det er kun jorden som er fordervet og lyset hører til himmelen.

Hva med den syvende dagen? Vil gjentagelsen si at sabbaten og regnbuen skal ha noe til felles? Svaret ligger nok i hvorfor Gud måtte hvile på den sjuende dagen. Det var i alle fall ikke fordi han var trøtt. Det sies ofte at betydningen er at Gud skapte hvile. Dette er vel mulig, men teksten sier ikke det. Når vi bygger et hus, så blir det bare et byggeprosjekt helt frem til den dagen vi har spikret inn den siste listen og sagt “nå er den ferdig – nå bygger jeg ikke mer”. Da blir det plutselig et hus, og da kan vi flytte inn. Den sjuende dagen var den viktigste dagen i skapelsen fordi da sa Gud at jorden var ferdig og innflyttingsklar. På samme måten markerer regnbuepakten at Gud var ferdig med den nye jorden, og at også den var innflyttingsklar. Begge steder blir det en ensidig pakt fra Guds side – en pakt uten gjensidig forpliktelse – som kommer umiddelbart etter Guds formaning om å formere seg på jorden. Begge gangene sier Gud “gå og bli mange – dere skal få mat og trygge og stabile omgivelser”.

Er da den “nye” jorden etter syndefloden identisk med den gamle? Ser vi nøye, så er det noen ulikheter. For det første, spiste både mennesker og dyr grønne planter i den første verden, mens i den nye, etter syndefloden, har “frykt og redsel” kommet inn i verden og mens før “jeg gav dere de grønne plantene”, skal nå dyrene spises. En annen forskjell er enda mer subtil og kan kanskje sees best i hvordan historien utfolder seg rett etter den sjuende dagen og regnbuepakten.

Etter skapelsen	Etter syndefloden
Herren Gud plantet en hage i Eden	Noah ... plantet en vingård.
Så tok de av frukten og spiste ... Da ble deres øyne åpnet, og de merket at de var nakne.	Da [Noah] drakk av vinen, ble han drukken og kledde seg naken inne i teltet.
Da sa Herren til Kain: ... Nå skal du være bannlyst	Da Noah våknet av rusen og fikk vite hva den yngste sønnen hadde gjort mot ham, sa han: «Forbannet være Kanaan»

Alle episodene ligner sterkt på hverandre, men hva er forskjellen? I den første verden var det Gud som plantet en hage, og i den andre var det Noah som plantet en vingård. I den første ble menneskene skapt nakne, og i den andre kledde Noah seg naken. I den første var det Gud som bannlyste Kain, men i den andre var det Noah som bannlyste Kanaan. Det virker som om den nye verden opererer etter menneskenes premisser, i motsetning til den gamle der Gud hadde en mye nærmere styring. Vi har sett at resultatet av “Kunnskapens tre” var nettopp at menneskene ville avgjøre sine handlinger etter egne ønsker og premisser (godt-og-vondt) uten å bli styrt av Guds evige sannhet (rett-og-galt).

Da kan vi oppsummere historien så langt ved at Gud først skapte en jord der mennesker kunne bo, *arom* og evig etter Guds plan. Men menneskene tok et annet valg og deres livsstil fordervet den perfekte jorden. Gud tok konsekvensen av at den perfekte jorden ikke passet til menneskene slik de hadde blitt, ved at han erstattet den opprinnelige jorden med en ny jord som var tilpasset menneskenes levesett og menneskenes egenrådige bestemmelsesmønster. Når vi tenker slik, så faller alle de spørsmålene som vi stilte tidligere, rett på plass. Det var jorden – og ikke bare menneskene – som skulle ødelegges. Menneskene ble ikke noe bedre etterpå, men jorden var nå tilpasset menneskenes levesett. Og nå forstår vi hvorfor Gud ville ødelegge jorden med bakgrunn i at “alle tanker som rørte seg i [menneskenes] hjerter, var onde dagen lang” (1. Mos 6,5) men at Gud aldri mer vil ødelegge den nye, tilpassede, jorden nettopp fordi at “menneskehjertets tanker er onde like fra

ungdommen av” (1. Mos 8,21). Og enda en gang handler Gud ikke som en sint og fordomsfull herre som ønsker å straffe sitt folk, men for å legge til rette for at menneskene kan få bo slik de har valgt – inntil den dag all ting blir gjort ny og Gud og mennesker igjen kan leve sammen.

At denne jorden, etter syndefloden, er tilpasset mennesker som lever i utakt med Gud, forklarer hvorfor ”Det skapte ble underlagt forgjengeligheten, ikke frivillig, men fordi han ville det slik. Likevel var det håp, for også det skapte skal bli frigjort fra slaveriet under forgjengeligheten og få den frihet som Guds barn skal eie i herligheten. Vi vet at helt til denne dag sukker og stønner alt det skapte samstemt, som i fødselsrier” (Romerbrevet 8, 20-22). Med alt dette i tankene kan vi nå igjen lese tekstene som omhandler Guds endelige plan om det evige hjemmet for hans folk – om skapelsen som ”skal bli frigjort fra slaveriet under forgjengeligheten”. Johannes Åpenbaring 21,1: «Og jeg så en ny himmel og en ny jord, for den første himmel og den første jord var borte, og havet fantes ikke mer». Jesaia 65: «Se, jeg skaper en ny himmel og en ny jord ... Ulven og lammet skal beite sammen, løven skal ete halm som oxen, men slangen skal ha mold til mat. Ingen skal skade eller ødelegge noe på hele mitt hellige fjell, sier Herren». Vi befinner oss igjen i verden før syndefloden, der bl.a. dyrene spiste grønne planter, eller halm, i motsetning til å spise hverandre. Johannes Åpenbaring 2,7 sier at Livets tre står i paradiset – altså at paradiset er det samme som Edens hage: «Den som seirer, vil jeg la spise av livets tre, som er i Guds paradiset». Med andre ord, om vi ønsker en beskrivelse av vårt evige hjem, trenger vi ikke å se lengre enn til 1.Mosebok 2.

Kapittel 3

Livet på jorden

Så langt har vi sett på tre kjente episoder – Edens hage, Kain og Abel og Noahs ark – og funnet at alle er baserte på én ting – konsekvensene av valget av Kunnskapens tre. Menneskene prioriterte sine egne lyster – det de selv kunne skape eller anskaffe – selv når dette var i konflikt med det Gud hadde etablert som rett og galt, og derfor måtte mennesker først gjemme seg for Gud, leve utenfor Edens hage og til slutt leve på en ny jord som var tilrettelagt et egoistisk handlingsmønster. I alle disse historiene opptrer Gud ikke ved å straffe menneskene for sine synder, men for å legge til rette for at de fortsatt kunne leve i et tilrettelagt miljø.

Bortsett fra Noahs familie, er det første vi hører om livet i den nye verden, historien om Babelstårnet. Denne historie har kun 8 vers – 185 ord i den norske oversettelsen – og ved første blick virker den noe mystisk. Vi ser med en gang at også denne historien er organisert som en *chiasmus*:

Hele verden hadde ett språk og samme tungemål.

Da folk brøt opp fra øst, fant de en bred dal i Sinear-landet og slo seg ned der.

De sa til hverandre: «Kom, så lager vi teglstein og brenner dem godt!» De brukte tegl til byggestein og jordbek til bindemiddel. «Kom,» sa de, «la oss bygge oss en by med et tårn som når opp til himmelen, og skape oss et navn så vi ikke blir spredt ut over hele jorden!»

Da steg Herren ned for å se på byen og tårnet som menneskene bygde.

Herren sa: «Se, de er ett folk, og samme språk har de alle. Dette er det første de tar seg fore. Nå vil ingen ting være umulig for dem, hva de så finner på å gjøre. La oss stige ned og forvirre deres språk, så den ene ikke skjønner hva den andre sier!»

Så spredte Herren dem derfra ut over hele jorden, og de holdt opp med å bygge på byen. Derfor kalte de den Babel.

For der forvirret Herren all verdens tungemål, og derfra spredte Herren dem ut over hele jorden.

Kjernen i denne *chiasmus* er at Gud kom ned for å se hvordan menneskene hadde det, på samme måte som at kjernen i den siste store *chiasmus* var at Gud kom i hu Noah. Forsiden av denne *chiasmus* handler om alt som mennesker utgjør, mens speilsiden forteller hvordan Gud griper inn. Først har alle det samme språket, men til slutt forvirrer Gud språket. Så slår folk seg ned i Sinea, og nest sist sprer Gud folket ut igjen. I tredje leddet sier folk “la oss bygge oss ... et tårn som når opp” og i det tilsvarende leddet sier Gud “la oss stige ned”. Den siste kommentaren virker nesten som om Gud aper og gjør narr av det menneskene sier (tross alt hadde Gud allerede steget ned i det forrige verset).

Teksten presenteres altså på en humoristisk måte, men hva betyr den? Hvorfor misliker Gud tårnet så mye? Vi så i forbindelse med Kain og Abel at det ikke nødvendigvis er handlingene, men grunnlaget for handlingene – det som ligger i hjertet – som Gud reagerer på. Den siste setningen før Gud reagerer her, forteller at menneskene ønsket å “skape oss et navn”. Etter å ha spist fra Kunnskapens tre, fikk kvinnen et navn for første gang – Eva, eller “alles mor” – et navn som tilsier at menneskenes kreativitet tjener menneskenes egne interesser. Kvinnen ble fristet til å spise for at hun da ville bli “som en Gud”. Babelsfolket ønsket å “nå opp til himmelen”. Kain ønsket å bruke det han hadde for å tjene egne interesser. Babelsfolket, som forresten i likhet med Kain bygde en by, ønsket å bruke det de hadde (mursteinene) ikke for noe produktivt eller noe som ville gi ære til Gud, men for å markere seg selv. Det er det samme problemet igjen.

Dette er en liten, men viktig fortelling, et vendepunkt i historien og noe som førte direkte inn i den gammeltestamentlige pakten. Før Babelstårnet tilhører hele menneskeheten én stamme, ett språk. Det finnes mennesker, og det finnes Gud. Guds plan henvender seg direkte til alle. Etter tårnet eksisterer ulike nasjonaliteter og Guds plan henvender seg via én stamme – Abrahams folk. Og som kjent, har historien et speilbilde senere i Bibelen, der det motsatte skjer og Guds plan henvender igjen seg direkte til alle. Tenk på hendelsesforløpet:

1. Mosebok 11	Ap. Gj. 2.
Mennesker strekker seg opp mot himmel	Gud strekker seg ned til menneskene
Tårnet er bygd opp	Flammer kommer ned
Gud gir forvirring	Gud gir forståelse i Ånden
Gud gjør at folk snakker ulike språk slik at de ikke forstår hverandre	Gud gjør at alle forstår det ene språket
"Frelsesplanen" – Guds nåde kommunisert gjennom kun én stamme	"Frelsesplanen" – nåde i Kristus – kommunisert direkte til alle mennesker uansett stamme

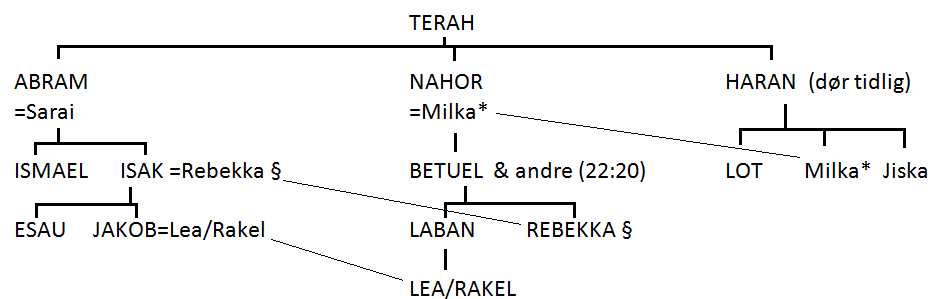
Det er her, etter Babelstårnet, at Gud endelig lanserer en ny kurs. Menneskeheten som helhet ønsker ikke å leve i et *arom* forhold med Gud – folket ønsker å bli styrt av egen vilje, ikke av Guds. Hvordan kan da Gud gjøre sin vilje kjent i verden? Løsningen er å velge ut én person som kan stifte en familie, som blir til en nasjon, og at nasjonen kan leve i et paktforhold med Gud og få i oppdrag å vise Guds vilje og herlighet utad i verden. Selv om også dette folket da vil måtte leve i skyggen av Kunnskapens tre og dermed ikke kunne dele Guds tanker direkte, får de etter hvert et spesielt redskap som vil styre det daglige livet slik at de har en forutsetning for å leve etter Guds vilje. Redskapet er loven. Men hvem skal stifte dette folket?

Gud er på jakt etter noen som kan bruke kreativiteten på Guds disiplinerte og ikke egoistiske måte. Han leter etter en person som kan skape et dynasti, et helt folk, men som kan gjøre dette ikke for personlig vinning, ikke bare – som Babels folk – for å sikre sitt eget navn. Og den utvalgte er Abram. Hvordan vil dette gå?

I begynnelsen av kap. 12, kunngjør Gud det som ser ut til å være en risikabel strategi. Problemet med Babelstårnfolket var at de ønsket å være et stort folk og å gjøre navnet sitt stort. Gud lover nå Abram: "Jeg vil gjøre deg til et stort folk; jeg vil velsigne deg og gjøre ditt navn stort." Men Gud leter etter en kvalitet som vil overvinne fristelsen til å misbruke denne muligheten, etter en mann som ikke vil oppføre seg på samme måte som alle har gjort tidligere.

Historien om Abram tar hele 14 kapitler. Dette skal ikke være en tekstkommentar, så vi skal bare se på ett spørsmål. I hvilken grad blir strategien vellykket? I hvilken grad etterlever Abram Guds forventninger og stifter et stort folk med et stort navn uten at dette rettes inn mot personlig egoisme og ambisjon?

Bibelen er påpasselig med å orientere oss om familien til Abram allerede mot slutten av kapittel 11 og før Abramshistorien kommer ordentlig i gang. Her er slektstavlen:

Her, kort fortalt, er historien om Abram med henblikk på spørsmålet om Abram nå handler ut fra personlige interesser (egne løsninger for å få til egen arvtaker) eller Guds interesser (Guds plan for å få til et dynasti som vil være hans folk).

Vi blir fortalt innledningsvis (11,30) at Sarai ikke kan få barn. Familien har allerede flyttet fra Ur (i Babylonia, nåværende Irak) til Kanan (i nåværende Tyrkia). Gud sier til Abram «Dra bort fra ditt land og din slekt og din fars hus til det landet som jeg vil vise deg! Jeg vil gjøre deg til et stort folk», og Abram drar sammen med sin kone Sarai (navnet betyr ”min prinsesse”) og nevøen Lot, sønn av Abrams avdøde bror Haran til Kanaan, og havner ved More-eika i Sikem (byen som nå heter Nablus, i den nåværende palestinske Vestbredden) (12,6). Då viste Herren seg for Abram og, til tross for at Sarai ikke kunne få barn, minnet han ham om løftet: «Din ætt vil jeg gi dette landet.» Og der bygde Abram et alter for Herren. Forresten blir Sikem et viktig sted i fremtiden, både på godt og vondt, sistnevnte spesielt rundt Jakob og familien.

Like etter dette blir det sult i landet og Abram “drog til Egypt og slo seg ned der som innflytter”. Hit har imidlertid ikke Gud sagt at han skal dra, og det er ikke et land som Gud har pekt ut. Utenom Guds beskyttelse blir Abram redd for at han blir drept av noen som vil ta den vakre Sarai, så han hevder at hun er søsteren og ikke konen. Planen går galt fordi den ene personen i Egypt som er mektig nok bare til å ta Sarai uten videre – Faraoen – gjør akkurat det, slik at Gud må redde Abram og Sarai ved å sende plager over Faraos. Denne episoden, der Abram ikke handler i tråd med Guds plan, peker klart fremover til en annen historie der Abrams oldebarn drar fra Sikem til Egypt på grunn av sult. Deres slekt blir så til slaver inntil Gud henter dem ut fra Faraos makt ved å sende plager.

Så drar Abram tilbake til alteret han hadde laget ved Bethel i nærheten av Sikem – antageligvis for å finne tilbake til trosstien. Husk at Abram er blitt lovet en stor ætt, men at kona hans ikke kan få barn. Hvor kommer da denne ætten fra? Den eneste muligheten han kan se, er den adopterte sønnen, nevøen Lot. Men her kan vi anta at Abram ikke er helt overbevist om at Lot er en verdig arvtaker. Det oppstår en krangel om dyrene – egentlig en pengekrangel – og Abram foreslår at de bryter opp og bor hver sitt sted, og han inviterer Lot til å velge bosted. Lot ser at Jordan er fin og velger å bo der, slik at Abram blir igjen i Kanaan. Og med en gang ser vi noe litt mistenkelig med Lots oppførsel, fordi når han får velge fritt hvor som helst han skal bo, slår han seg ned “i byene på sletten og flyttet med teltene sine helt ned til Sodoma. Folk i Sodoma var onde og syndet grovt mot Herren.” (13:13). Lot velger altså å bo i den mest syndige byen i landet. Abram derimot slår leir ved “eikelunden i Mamre ved Hebron” – en noe roligere adresse – og i det som virker som en bekreftelse på at Abram ikke har tatt feil, kommer Gud med et gjentatt og utvidet løfte: “For hele det landet du ser, vil jeg gi deg og din ætt for alltid. Jeg vil la din ætt bli som støvet på jorden”.

Da blir det krig i Sodoma og Gomorra, og Lot blir tatt til fange. Abram tar en liten hær og redder han. Kongen av Sodoma ønsker at Abram skal ta pengene, men la folket bli igjen; men Abram siterer “Den Høyeste Gud, han som skapte

himmelen og jorden“ som begrunnelse for at han bare er interessert i å redde folket og ikke vil ta noen penger. Umiddelbart etter dette, kommer det en ny bekreftelse fra Gud om at «din lønn skal bli meget stor», men Abram gir nå for første gang uttrykk for det som bekymrer ham. Han aksepterer at Lot ikke er arvtakeren, men hvem blir det ellers?

«Herre, min Gud, hva vil du gi meg? Jeg går jo barnløs bort, og Elieser fra Damaskus skal arve mitt hus. Meg har du ikke gitt barn,» sa Abram, «og en trelle i mitt hus kommer til å arve meg.» Da kom Herrens ord til Abram, og det lød så: «Nei, han skal ikke arve deg, men din egen sønn skal bli din arving.» Så tok Herren ham med seg ut og sa til ham: «Se opp mot himmelen og tell stjernene, om du er i stand til det! Så tallrik skal ætten din bli.» Abram trodde Herren, og derfor regnet Herren ham som rettferdig.

Nå har Abram fått et konkret løfte om en sønn som skal arve landet, og det er klart at han er på det rette sporet. Så blir alt mørkt, rovfugler slår ned og Abram får se en skremmende fremtidsvisjon der hans ætt blir slaver i 400 år i et annet land – og igjen taler Gud om en ensidig pakt der Gud gir hele landet til Abrams ætt. Men hvem skal dette barnet være?

Sarai kommer med løsningen: «Du vet, Herren har ikke villet la meg få barn. Gå nå inn til trellekvinnen min! Kanskje får jeg en sønn ved henne. Og Abram gjorde som Sarai sa.» Var dette i tråd med Guds vilje, eller ikke? Vi, som kristne, står ofte overfor en slik utfordring. Når skal vi være passive og vente på at Gud skal gjøre et under, og når skal vi være aktive og legge til rette for at Guds vilje skal skje? Det er en gammel vits om mannen som havnet på et hustak midt i et flomområde. Han ba om at Gud skulle hjelpe ham og fikk Guds løfte om dette. Så kom naboen i en robåt med tilbud om hjelp. “Nei, takk”, sa mannen, “Gud har sagt at han vil hjelpe meg”. Da vannet stod helt opp til pipen, kom det et helikopter med tilbud om hjelp. “Nei, takk”, sa mannen, “Gud har sagt at han vil hjelpe meg”. Da mannen hadde druknet og kommet til himmelen spurte han Gud om hvorfor han ikke hadde kommet som lovet. “Jeg sendte både båt og helikopter”, sa Gud, “hva mer skulle du ha hatt?”

Det er klart at vi noen ganger skal være proaktive i Guds arbeid.

Men det er mange elementer i Sarais forslag som får oss til å reagere. “Kanskje får jeg en sønn ved henne”, sier Sarai. Dette er en formulering som ligner litt på Evas «Jeg har fått en gutt av Herren», der fokuset ligger på anskaffelsen. I tillegg er Sarais ord som her er oversatt “får” – det hebraiske “*banah*”, som betyr “bygge” – det samme ordet som er brukt når Babelsfolket skulle “bygge” tårnet. Sarai ønsker selv å “bygge” løsningen. Videre står det at “Abram gjorde som Sarai sa”, eller rettere oversatt at Abram “hørte etter (*shama`*) Sarais røst (*qowl*)”. Dette er en meget sjelden formulering, som finnes kun i ”problematisk” sammenheng i Bibelen – hovedsakelig i 1. Mos 3 der Adam “hørte etter (*shama`*) Evas røst (*qowl*)”. Med andre ord, inneholder denne enkle setningen nøkkelordene fra både Syndefallet og Babelstårnet. Vi kan ikke forstå dette som noe annet enn at kvinnen tilbyr mannen en forbuden frukt, som han tar. Er Abram fremdeles på rette spor? Det er han nok ikke. Abram og Sarai forsøker å lage løsningen selv ut fra egne premisser – Kunnskapens tre igjen – og akkurat slik som Adam hørte etter Evas røst, så hører Abram etter Sarais røst, og alt går galt.

Planen er at Hagar bare skal være et redskap for å lage barn for Abram og Sarai, men planen faller straks sammen. Så snart Hagar blir gravid “ser hun ned på sin matmor” og det er klart at hun ikke bare kommer til å gi fra seg barnet. Dette kan vi vel forstå, spesielt da teksten sier at Sarai “lot sin mann Abram få henne til kone”. Avtalen var altså at Hagar skulle bli kone, ikke surrogatmor. Når Sarai blir sint, sier Abram at hun får gjøre hva hun vil med Hagar, slik at Sarai da blir “hard med” Hagar for å gjenopprette maktstrukturen. Flere av situasjonene som blir beskrevet i 1. Mosebok, senere utgjør grunnlag for lover (slik som vi allerede har sett med Kains eksil). I 2. Mosebok 21 finner vi en lov som sier at om en mann tar en trellekvinne til kone så må hun ikke bli mindre verdt enn en annen kone.

Konsekvensene av denne feilhandlingen var enorme. Blant annet ser vi her den egentlige begynnelsen av konflikten

mellom Jødene og Araberne. Gud hadde lovet Abram at hans ætt skulle arve hele landet; nå blir arven delt i to fordi det nå er kommet en person som ikke var i planen – Ismael. Og Sikem – stedet der Abram først fikk løftet om et land – symboliserer nå i vår tid denne fordelingen, siden byen ligger ca. 35 km nord for Jerusalem, på den palestinske vestbredden. På kortere sikt kan vi godt huske at bare tre generasjoner etter Abram var det folk fra Ismaels stamme (ismaelitter) som kjøpte Josef og tok han bort til Egypt, for så å fullbyrde den skremmende fremtidsvisjonen som Gud hadde gitt Abram, at hans ætt skulle bli slaver i 400 år i et annet land.

Tretten år senere, tror Abram at Ismael er arvtakeren. Gud kommer igjen til Abram med nytt løfte om en pakt; nå en gjensidig pakt. Abram skal nå bli til Abraham (en flertallsform) fordi hans ætt nå blir delt i mange nasjoner, selv om Abraham ikke er klar over dette ennå; og Sarai (“min prinsesse”) blir til Sara (“prinsesse”). Familien skal få Kanaan, selv om landet nå blir oppdelt mellom disse nasjonene, og det skal opprettes omskjæring som et tegn på pakten. Samtidig blir Abraham fortalt at Sarai skal få et barn, og at det er dette barnet som blir stamfar til den egentlige pakten. Abraham tviler og ler av dette og av den grunn sier Gud at barnet skal hete Isak (som betyr “han ler”). Abraham spør også om ikke Ismael kan få være arvtakeren.

Så finner vi Abraham foran teltet hjemme ved Mamre-eikene, med Gud på besøk. Så kommer tre menn (engler?) og Abraham springer frem for å tilby mat og hvile. Gud blir antageligvis satt på venting, men det virker som om en slik prioritering er i tråd med hans vilje. Gjentatte ganger i Bibelen skjer spesielle velsignelser eller åpenbaringer umiddelbart etter at noen tilbyr mat og losji til tilreisende, for eksempel 2. Kong 4,8-17 og Lukas 24,29-31. Mennene lover igjen barn til Sarai. Hun hører og flirer også av påstanden. Men da legger de ut mot Sodoma for å ødelegge byen. Vi husker at Lot bor der. Gud stiller seg et spørsmål: «Skulle jeg skjule for Abraham det jeg vil gjøre?». Ordet som er oversatt “skjule” er *kacah*, som betyr ‘dekke over’ og som stort sett blir brukt i sammenheng med klær (f.eks. i 1. Mosebok 9,23 der sønnene til Moses ‘dekker over’ nakenheten

sin). Dette fører oss altså tilbake til ‘nakenhets’-temaet rundt Kunnskapens tre, der Adam skjuler sine tanker for Gud. Gud gir Abraham en sjanse til å forsvare byen, til å argumentere mot Gud, noe som resulterer i en forhandling: “om det finnes 50 femti rettferdige der ...”. Forhandlingen går dermed gjennom 40, 30 og 20 mennesker og er til slutt nede på 10. Hvorfor stopper Abraham med 10, og kunne Abraham ha forhandlet helt ned til 1? Det vet vi ikke. Men vi ser flere ganger i Bibelen at Gud gir noen spesielle mennesker en viss styringsrett. Et godt eksempel er i 2. Mosebok 32,10, der israelittene har laget gullkalven og Gud sier: «La nå meg få råde, så skal min vrede flamme opp mot dem, og jeg vil gjøre ende på dem». Her forhandler Moses med Gud og overtaler ham til ikke å utslette israelittene. Elia kunngjør tørken i 1. Kongebok 17,1 tilsynelatende på egen hand, og når Gud etter tre år sier at han har hatt nok av tørken (1. Kongebok 18,1), setter Elia opp brannstiftingskonkurransen med prestene, igjen tilsynelatende uten at det var Guds ide eller ønske, men Gud støtter opp om Elias ord. Og Jesus sier til Peter (Matt 16:19) «Jeg vil gi deg himmelrikets nøkler; det du binder på jorden, skal være bundet i himmelen, og det du løser på jorden, skal være løst i himmelen.»

Hva er det som nettopp har hendt her? Dette er et så viktig øyeblikk i historien at vi leser det en gang til. I begynnelsen av kapittel 18 får Abraham besøk av Gud. Da kommer de tre gjestene, og Abraham haster ut for å ta vare på dem. Mens Abraham er sammen med gjestene, vurderer Gud om han skal “kle over” sine tanker med Abraham, eller om han kan ha et *arom* forhold med Abraham. Etter at gjestene drar, “ble Herren fremdeles stående hos Abraham” og tillater at Abraham får en medbestemmelse over hans planer. Hvilken kvalitet ser Gud i Abraham som gjør at han bestemmer seg for å ha et slikt åpent forhold? Det eneste som har skjedd, er at Abraham er gjestfri og tar seg av de tre fremmede. Vi har allerede nevnt i kapittel 1 at når Jesus senere oppsummerer alt som er vesentlig ved å si at du skal “elske Gud av hele ditt hjerte ... og elske din neste som deg selv”, sidestiller han tro (å elske Gud) og handling (å elske din neste). Da Adam spiste frukten istedenfor å “elske Gud med hele sin sjel”, ble resultatet at avkommet hans nektet for å være

“min brors vokter”. Er det da tro eller gjerninger som Gud setter pris på? Begge er det samme – troen er det *arom* forholdet som gjør at våre handlinger styres av Guds vilje.

Det er derfor ingen sammentreff at denne historien etterfølges umiddelbart av episoden der den syndige byen Sodoma utslettes. Hva var det som var galt med folket der? Vi har lånt ordet “sodomi” fra folkets oppførsel, men det som virker vanskelig å forstå, er at gjengen som forsøkte å angripe gjestene bestod av “byens folk ... unge og gamle, hver eneste mann”. Det vi ser, er at byen – hele befolkningen – praktiserte en institusjonalisert innvandringsfiendlighet. De ville rett og slett ikke at andre skulle få komme til Sodoma. Dette er en egoistisk holdning (“det vi har er vårt”) som tilsier at folket var styrt kun av egne umiddelbare interesser og uten hensyn til noen ytre realitet. Enda en gang ser vi fruktene fra Kunnskapens tre satt i system. Når Jesus forklarer hvem som skal være “velsignet av min Far, og ta i arv det rike som er gjort i stand for dere”, er gjestfrihet et sentralt element: “For jeg var sulten, og dere ga meg mat; jeg var tørst, og dere ga meg drikke; jeg var fremmed, og dere tok imot meg” (Matt 25,34-35).

I likhet med Abraham tidligere, men i motsetning til byens øvrige befolkning, åpner Lot hjemmet sitt for englene, og blir dermed spart for å dele byens skjebne. Han ødelegger imidlertid det gode inntrykket ved at han tilbyr sine døtre til folkemengden: “Jeg har jo to døtre som ingen mann har vært nær. La meg sende dem ut til dere, så dere kan gjøre med dem som dere lyster – et grusomt tilbud som viser Lots dårlige dømmekraft, eller rett og slett mangel på godt hjerte. Til og med når englene sier at byen skal utslettes og Lot med familien må dra, ønsker ikke Lot å reise fra Sodoma, slik at englene måtte ta ham i hånden og dra ham ut av byen. Da blir Lot gretten og klagete: «Å nei, min herre ... jeg kan ikke flykte opp i fjellene; for da kunne ulykken nå meg, så jeg døde. Se, den byen der er så nær at jeg kan flykte dit; det er ikke store stedet. Kjære, la meg få flykte dit – byen er jo så liten – så jeg kan berge livet!» Som kjent, døde Lots kone fordi hun ikke ville forlate stedet uten å se seg tilbake. Lot ble da så redd at han rømte til fjells uansett, sammen med døtrene. Og der i fjellene

trodde de tre nok at hele verden var gått under og at det bare var de tre igjen, slik som i Noahs tid. Og slik er det at på slutten av denne usmakelige historien (kap. 19) blir Lot dopet ned av sine døtre slik at han ligger med dem og får barn med begge. Barnet til Lot og den eldste datteren het Moab. Vi har sett at Bibelen er meget påpasselig med stamtavler. Moab ble stamfar til Moabittene, blant annet Ruth. Vi skal snart lese historien om Josef som inneholder den viktige episoden om Juda og Tamar. Også Juda og hans svigerdatter Tamar, får to barn utenom ekteskap. Et av disse barna heter Peres, som i sin tur ble stamfar til Boas som Ruth giftet seg med. Ruth og Boas ble forfedrene til Josef, far til Jesus. Er dette interessant? Det er i alle fall denne historien det Nye Testamentet begynner med:

Matteus 1,1-12: Dette er ættetavlen til Jesus Kristus, Davids sønn og Abrahams sønn: Abraham fikk sønnen Isak ... Juda fikk sønnene Peres og Serah med Tamar ... Boas fikk sønnen Obed med Rut ... Isai ble far til kong David ... og Jakob ble far til Josef, Marias mann. Av henne ble Jesus født, han som kalles Kristus.

Så tilbake til Abraham. Han skal nå være på rett spor igjen. Nå vet han at Sara skal ha et barn som skal hete Isak. Han har fått et så nært forhold til Gud at Gud ikke ville "skjule sine tanker" for ham, og Abraham har fått påvirke Guds planer. Så hva gjør han? I kapittel 20 drar han til Gerar, der han blir redd for at folk skal komme til å drepe ham for å få tak i Sara, og derfor hevder han at Sara er hans søster. Akkurat som før, går planen galt. Kong Abimelech tar Sara og Gud må redde henne enda en gang. Det virker som om Abraham ikke har lært noe som helst etter den tilsvarende episoden i Egypt mange år tidligere.

Så kommer endelig Isak. Sara hører at tenårings sønnen til Abraham, Ismael, ler av gutten (enda en vri på Isak/latteren, og en interessant parallell med historien om gullkalven, der Gud først blir sint da folk "ler") og sier til Abraham at Hagar og Ismael skal jages bort. Dette liker Abraham dårlig, men Gud forsikrer ham: «Du skal lyde Sara i alt det hun sier til deg. For gjennom Isak skal du få en ætt som kalles din. Men trellkvinnens sønn vil jeg også gjøre til et folk, fordi han er din sønn.» Det var ikke Guds opprinnelige plan at arven skulle fordeles, men dette skjer gjennom ulydigheten. Nå ønsker Gud

at Abraham skal fokusere på Isak, ikke Ismael. Men Abraham er ikke helt overbevist om dette (vi husker at han egentlig ønsket Ismael som arvtaker) og bestemmer seg for å jukse. Han sender Hagar og Ismael bort, men i stedet for å gi dem det nødvendige utstyret for å komme seg langt bort, gir han dem så lite vann at de bare kan komme en kort vei, for så å måtte snu og komme hjem igjen. Men planen blir ødelagt fordi Hagar igjen møter en engel som viser henne vann; Hagar og Ismael kommer seg bort og Hagar finner en kone til Ismael fra sitt hjemland, Egypt.

Så i hvilken grad har Abraham så langt levd opp til Guds kall og ønske? Delvis. Han hadde tatt noen gode avgjørelser i troen, for eksempel å kvitte seg med Lot, og han hadde utviklet et godt forhold til Gud. Men han hadde tatt like mange dårlige avgjørelser: å reise bort med sin "søster" Sara ikke bare én, men to ganger, å gi etter for Sarais dårlige forslag om et barn med Hagar, og forsøkt med å jukse med utsendelsen av Hagar. Abraham virker noe ustø i kurs, og da må Gud stille ham på en prøve. Hele spørsmålet skal avgjøres i forhold til arven og arvtakeren. Kan Abraham stole fullt ut på Gud? Vil Abraham bli en Kain (bare interessert i anskaffelse) eller en Abel (som kan puste ut og stole på at han får puste inn igjen)?

Alt dette utgjør da bakgrunnen til den store prøven. Gå bort til fjellet og drep Isak. Her er det ikke plass til å se på historien, men den er godt kjent. Abraham er villig til å stole på Gud, men i siste liten kommer en engel som sier at han i stedet skal ofre et dyr. Abraham består den store prøven.

Når vi leser ordene «Ta Isak, din eneste sønn, som du er så glad i, og dra til Moria-landet! Der skal du ofre ham som brennoffer på et av fjellene som jeg vil vise deg!», kan vi ikke unngå sammenligning med en annen far som var villig til å la sin eneste sønn dø. Også Jesus var en eneste sønn (Johannes 3,16) og «min Sønn, den elskede, i ham har jeg min glede.» (Matt 3, 17). Isak skulle ofres på et av fjellene i Moria-landet – et fjell som forresten var synlig på lang avstand. Det høyeste fjellet i Moria-landet ble i Jesu tid kalt for Golgata.

Disse hebraiske ordene «Ta Isak, din *eneste sønn (yachiyd)*, som du er så *glad i ('ahab)*», finner vi brukt igjen av profeten Sakarja (12,10 – 13,6) i en svært slående profeti om Messias:

Men over Davids hus og over innbyggerne i Jerusalem utøser jeg en nådens og bønnens ånd. Da skal de se på meg, på ham som de har gjennomført, og sørge over ham likesom en sørger over sin eneste sønn (*yachiyd*), og klage bittert over ham likesom en holder klage over den førstefødte ... Om noen spør ham: «Hva er det for slags sår du har på brystet?» da vil han svare: «Jeg er blitt slått i mine elskeres (*'ahab*) hus.»

Når vi tar et slikt raskt overblikk over Abrahams liv, ser vi et menneske som ligner på Peter – en som presterer å utvikle en meget tett forbindelse med Gud men samtidig å handle på en tilsynelatende idiotisk måte, og som til slutt består den store prøven. Vi ser også at hovedtemaet i historien – om Abrahams kreativitet skulle vies til private interesser eller til Guds plan – er nøyaktig det samme temaet som har vært kjernen i de øvrige historier så langt i 1. Mosebok. Vi kan oppsummere historien om Abraham med ett spørsmål: har Gud her funnet et menneske som kan bli *arom*? «Skulle jeg skjule for Abraham det jeg vil gjøre?»

Kapittel 4

Å høre Gud og elske din neste

Det er vanskelig å navigere i drømmeverdenen. Drømmer er fulle av uventede, malplasserte gjenstander og usammenhengende situasjoner der vi plutselig befinner oss et helt annet sted uten at vi kan forklare hvordan eller hvorfor vi er der. Men drømmer skal være hjernens arkivskap, en måte å rydde opp i og sette opplevelsene våre i system. I den andre halvdel av 1. Mosebok flyter vi i landskap der Jakob stjeler Esaus arv ved å kle seg i dyreskinn, pappa-gutten Josef drømmer seg til et fangehull der han mister den fargesprakende jakken, blir solgt som slave men havner som husholdningsleder, blir fengslet, men finner seg plutselig tilsatt som statsminister takket være Faros drømmer om fjorten kyr, leker med sine brødre, som plutselig har dukket opp igjen, før historien slutter med at hele familien slår seg til ro og lever lykkelig alle sine dager. Eller slutter historien der? Var Josef en 'god' person i motsetning til brødrene? Var det Guds plan at familien skulle havne i Egypt? Ble det tilgivelse? Hva betyr drømmene? Hvorfor er denne historien der, og har den noe som helst å fortelle oss?

I det første kapittelet beskrev vi en familiesaga i to deler der den første delen handlet om forholdet mellom mennesker og Gud (Adam og Eva valgte egoisme overfor Gud for så å bli da knust av sin "arom" gjennomsiktighet) og den andre delen handlet om forholdet mellom mennesker (hvordan denne egoismen ble overført til misgjerning gjennom sønnen "anskaffelse"). Resten av 1. Mosebok, som beskriver livet på den nye jorden, følger det samme mønsteret, men i mye større format. Hvorvidt mennesker og Gud kunne ha en åpen kommunikasjon – være *arom* – med hverandre, beskrives først i historien om tårnbyggerne som søker å bygge et navn for seg selv, for så i Abraham, der Gud finner et menneske som han kan kommunisere med uten å "kle over" sine tanker. Abraham,

til tross for mange feiltrinn langs veien der han ikke kommuniserer fullt ut med Gud, greier til slutt å stole så mye på Gud at han vil gi fra seg sitt eneste synlige håp om den etterfølgeren som Gud hele tiden har lovet ham. Den andre halvparten (de 25 siste kapitler) av 1. Mosebok handler også om kommunikasjon: både om ulike måter Gud kommuniserer med mennesker, og om hvorvidt mennesker kan ha en åpen kommunikasjon – være *arom* – seg i mellom. Spørsmålet utredes gjennom en rekke historier som handler om en far og to sønner. Vi leser om Isak, med Esau og Jakob; om Jakob med Leas barn og Rakels barn; om Juda med de døde sønnene og den levende sønnen; om Josef med Efraim og Manasse – og alle disse står som ledd i en familiesaga som begynner med Abraham og sønnene Ismael og Isak. I hvert eneste tilfelle oppstår konflikt angående den yngste sønnens rolle i forhold til arven i familien. Det er selvsagt vanskelig å lese disse historiene uten å tenke på Jesu fortelling om en far med to sønner og en konflikt angående den yngste sønnen og familiearven – en yngste sønn som i likhet med Josef «var død og er blitt levende, var kommet bort og er funnet igjen.» (Lukas 15, 32).

Vi har nevnt at disse 25 kapitler består av en rekke historier som handler om en far og to sønner. Men det er langt flere fellestrekk mellom disse historiene – så mange faktisk, at vi bare må spørre oss selv hva meningen er med dette. For eksempel ser vi i Isak mange fellestrekk med sin far Abraham:

Abraham	Isaac
Abram og konen er barnløs: ber om barn (15,3)	Isaac og konen er barnløs: ber om barn (25,21)
Deres to barn vil bli til to folkeslag (17, 20-21)	Deres to barn vil bli til to folkeslag (25,23)
Reiser til Egypt og Gerar pga. hungersnød (13, 10 og kap 20)	Reiser ikke til Egypt men til Gerar pga. hungersnød (26)
Abram er redd for å bli drept fordi hans kone er så vakker, så han later som om hun er søsteren (13,11)	Isak er redd for å bli drept fordi hans kone er så vakker, så han later som om hun er søsteren (26)
Eldste sønnen, Ismael, er bueskytter i ørkenen (21,20)	Eldste sønnen, Esau, er jeger i marken (25,27)
Pga konens forslag (16,2) er det Abrahams yngste gutt Isak som blir arvingen istedenfor den eldre Ismael,	Pga konens forslag (27,6) er det Isaks yngste gutt Jakob som blir arvingen istedenfor den eldre Esau, noe som

noe som betyr at Ismael må reise bort (21,12). Som et resultat av dette tror Hagar at sønnen skal dø (21,16)	betyr at Jakob må reise bort (27,43). Som et resultat av dette tror Rebekka at sønnen skal dø (27,42)
Abraham sender sønnen til Mesopotan for å finne seg en kone (24,10)	Isaac sender sønnen til Mesopotan for å finne seg en kone (29,11)
Sønnen finner konen ved en brønn i forbindelse med å vanne dyr, og forhandler med Laban (24)	Sønnen finner konen ved en brønn i forbindelse med å vanne dyr, og forhandler med Laban (29)
Gud lover Abraham at han vil "gjøre din ætt så tallrik som stjernene på himmelen" (22,17), "For hele det landet du ser, vil jeg gi deg og din ætt for alltid" (13,15) og "i din ætt skal alle folk på jorden bli velsignet fordi du lød mitt ord." (22,18)	Gud lover Isak at han vil "gjøre din ætt så tallrik som stjernene på himmelen" (26,4), "For deg og din ætt vil jeg gi alle disse landene" (26,3), "Og i din ætt skal alle jordens folk bli velsignet, fordi Abraham adlød meg" (26,4-5).

Det virker av og til som om Isak bevisst gjør som faren: "Isak gravde opp igjen de brønnene som de hadde gravd da hans far Abraham levde, og som filisterne hadde kastet igjen etter Abrahams død. Han gav dem de samme navn som hans far hadde gitt dem" (26, 18).

Men fellestrekkene slutter ikke med Abraham og Isak. Også Isaks sønn Jakob får det samme løftet fra Gud: "Jeg er Herren, din far Abrahams Gud og Isaks Gud. Det landet du ligger i, vil jeg gi deg og din ætt. Din ætt skal bli som støvet på jorden. ... og i deg og din ætt skal alle slekter på jorden velsignes" (28, 13-14). I likhet med Abram og Isak, ble Jakobs kone, Rakel, barnløs (29,31). Vi husker at Sarai sa til Abram: «Gå nå inn til trellkvinnen min! Kanskje får jeg en sønn ved henne» (16,2). Også Rakel sier til Jakob: «Der er min trellkvinne, Bilha. Gå inn til henne ... så jeg også får barn – ved henne.» (30,3). Her kan vi nevne at hovedtyngden også i historien til Jakobs sønn, Juda (kap.38), er at Tamar er barnløs og tyr til et spesielt tiltak for å få barn. Også Jakob og barna reiser til Egypt pga hungersnød (kap. 41).

Dette mønsteret inneholder elementer som virker både tragiske og komiske. Jakob drepte en geit og brukte skinnet til kledning (27,16) for at faren, Isak, skulle kjenne på den og gi ham arven. Jakobs sønner, ledet av Juda, drepte en geit og dyppet Josefs

kledning i blodet for at faren, Jakob, skulle gjenkjenne den og gi arven til brødrene (37,31). Tamar forlangte en geit av Juda, men fikk isteden en kledning som hun senere sendte til Juda for at han skulle gjenkjenne både den og arven (kap. 38).

Slike paralleller følger oss hele veien til slutten av 1. Mosebok. Fødselen til Isaks tvillinggutter – der de kjempet om å komme ut først (25, 25-26) – blir gjenspeilt i fødselen til Judas tvillinggutter (38,27), og temaet om at det er den yngste gutten som får velsignelsen, fortsetter helt til Jakobs velsignelse av Efraim og Manasse (48,17).

Likhetene fra generasjon til generasjon er så slående at det umulig kan være et sammentreff, men hva skal vi lære av dette? Ett tema som går igjen i handlingene, er at enkeltpersoner blir utsatt for utfordringer som er et resultat av, eller har bakgrunn i, avgjørelser som ble tatt av deres foreldre – men at de har muligheten til å fortolke og lære av disse for å finne veien videre. Denne tanken kan være en måte å forstå hva det betyr at Gud “lar straffen for fedrenes synder komme over barn og barnebarn i tredje og fjerde ledd” (2. Mos. 34,7 og 20,5; 5. Mos. 5,9). Ikke bare utfordringer, men også velsignelser virker inn på hele familien – noe vi også ser når for eksempel Kornelius fikk “frelse for deg og hele ditt hus” (Ap. Gj 11,14) etter at Peter fortolket en visjon om en stor duk med dyr på.

I Josef ser vi at Gud bruker sammenhengen – opplevelsene fra fortiden og fra den forrige generasjonen – som en ny måte å kommunisere sitt budskap.

Fortolkningen av drømmer med utgangspunkt i familiehistorien står sentralt i den andre halvparten av 1. Mosebok, der vi ser at Abrams drømmevisjon om at hans ætt blir slaver i 400 år i et annet land (15,13) begynner å falle på plass. Som sagt, begynner historien allerede ved Abraham og Isak, men her tar vi den opp etter at Jakob lurer til seg sin fars velsignelse og drar for å finne seg en kone hos familien til Laban. På veien får Jakob en drøm (28,12) der Gud, “din far Abrahams Gud og Isaks Gud” gir Jakob de samme løftene som Abraham og Isak hadde fått, og Jakob inngår en pakt med Gud.

Hos Laban finner Jakob drømmejenten Rakel, som er velskapt og vakker i motsetning til søsteren Lea, som er svaksynt (29,17). Jakob blir forelsket og får lov til å gifte seg med Rakel etter 7 års arbeid, men blir svindlet slik at han gifter seg med Lea. Han får deretter gifte seg med Rakel, men må jobbe 7 år til for dette. Jakob “holdt mer av Rakel enn av Lea” (29,30); faktisk blir Lea *sane'* (hatet) av Jakob (29,31).

De to konene har et anstrengt forhold. Lea føder fire sønner og kommenterer hver gang at nå håper hun at Jakob blir glad i henne; Rakel får ikke barn og blir “misunnelig på sin søster”. Rakel gir Jakob hennes trellkvinne Bilha slik at hun kan “få barn ved henne”, og når dette skjer, sier hun at hun har “kjempet med min søster, og jeg har vunnet” (30,8). Konkurransen blir imidlertid bare skjerpet inntil Rakel også får et barn, Josef. Så snart dette skjer, går Jakob til Laban og ber om å få lov til å dra hjem til sitt eget land (30,25). Vi ser altså klart i teksten at den “forhatte” Lea og hennes barn ikke er så vesentlige for Jakob – det er Rakel og barnet Josef som teller – slik at Jakob betrakter seg selv som å ha en selvstendig familie først når Rakel får Josef, deres første barn, sammen.

På hjemmeturen er Josef svært redd for å møte broren Esau, som tross alt hadde truet med å drepe Jakob så snart faren var død: «Snart kommer den tid da vi må sørge over far. Da skal jeg slå min bror Jakob i hjel.» (27,41) “Men Esau sprang imot ham og slo armene om ham, kastet seg om halsen på ham og kysset ham. Og de gråt” (33,4).

En noe spesiell episode skjer i Sikem, som vi husker som stedet der Abram først fikk et løfte om land til sine etterkommere. Dina, som er beskrevet som “datteren som Jakob hadde fått med Lea” (34,1), blir “krenket” av Sikem, sønn av Hamor, som da ønsker å gifte seg med henne. Jakob er avventende, men sønnene hans blir sinte. Simeon og Levi, som er brødre til Dina og også sønner av Lea, lyver slik at Sikem og alle menn i byen blir omskåret, slik som brødrene har forlangt, og mens mennene er reduserte, blir alle sammen drept av brødrene, og

byen plyndret. Dette misliker Jakob, som flytter familien til Betel i Kanaan, der han fornyer pakten med Gud.

Der dør Jakobs kjære kone Rakel, mens hun føder sitt andre barn, Benjamin. Og da kommer en oppsummering av historien så langt og oppdatering om Esaus familie, før vi kommer i gang (kap 37) med historien om Josef – den førstefødte av Rakel, konen som Jakob egentlig skulle gifte seg med og som alltid var hans “ønskede” kone i motsetning til den “forhatte” Lea.

Med denne bakgrunn var Jakob, som nå heter Israel, “mer glad i Josef enn i alle de andre sønnene sine” og han laget en spesiell drakt til gutten. Josef “gikk til faren” med rapporter om sine brødres oppførsel. Brødrene – altså Leas barn – kunne ikke snakke *shalom* (fredelige eller vennlige ord) til ham. Her ser vi at det anstrengte forholdet mellom Lea og Rakel blir overført til barna, spesielt fordi Israels eldste barn egentlig er Ruben, Leas første barn, men det er klart at Israel behandler Josef som den viktige “førstefødte” (både gjennom handlingene og gjennom å gi ham den spesielle drakten som representerer en dobbel arv, som er tegnet på den førstefødte). Det er interessant at Lea skulle være *sane'* (hatet) av Jakob (29,31) – et sterkt og uvanlig ord som blir brukt kun ett annet sted i Bibelen i forbindelse med en kone – i 5. Mosebok 21,15-17, der en situasjon som ligner nøyaktig på denne familien, blir beskrevet:

Det kan hende at en mann har to koner, en som han elsker, og en som han hater (*sane'*), og at han får sønner med begge to, men den førstefødte er sønn av henne som han hater. Når den tid kommer at han skal skifte det han eier, mellom sønnene sine, må han ikke behandle sønnen til henne han elsker, som om han var den førstefødte, til skade for den eldste, som er sønn av den konen han ikke bryr seg om. Han må godta den førstefødte, som er sønn til henne han ikke holder av, og gi ham dobbelt arvelodd av alt det han eier. For han er den første frukt av hans manndom, og førstefødselsretten tilhører ham. (5. Mos. 21,15-17)

Josefs første drøm som han forteller brødrene om, er at hans kornband står oppreist mens kornbandene til brødrene står rundt og bøyer seg ned. Brødrene “hatet ham enda mer for drømmene og historiene hans”. I den neste drømmen bøyer

ikke bare elleve stjerner (brødrene) seg men også solen og månen (mor og far) til Josef. Israel blir forarget men “bevarte dette i sitt minne” mens brødrene blir misunnelige.

Da sa Israel til Josef: «Gjeter ikke brødrene dine ved Sikem? Kom, jeg vil sende deg til dem.» «Javel,» svarte han. Da sa faren: «Gå og se hvordan det står til (*shalom*) med brødrene dine og småfeet; kom så tilbake og fortell meg det!» (37,13-14)

Her virker det uforståelig at Israel sender Josef for å høre etter sine brødres *shalom*, når de ikke engang kan snakke *shalom* med ham, og komme tilbake med ord om brødrene, noe som vi blir fortalt alltid har irritert dem, og alt dette i Sikem – byen der brødrene har en historie med å drepe folk de misliker. Har dette sammenheng med at Josef nettopp har utfordret Israel gjennom drømmen, og Israel vil vite om Josef fremdeles er lojal? I så fall kan det være at Israel visste at brødrene ikke var i Sikem, men i Dotan, og han trodde at Josef aldri vil finne veien dit – med andre ord, at dette skulle være en ufarlig lojalitetsprøve.

Slik går det ikke, og når brødrene ser Josef, vil de slå ham i hjel for så å kaste liket i en brønn. Imidlertid blir Josef reddet av Ruben, som foreslår at de bare skal kaste Josef i brønnen uten å drepe ham, fordi han da tenker å gå tilbake om natten og redde Josef. De fjerner Josefs spesielle jakke og kaster ham i brønnen der de hører (*shama'*) hans rop (42,21). Da går brødrene bort for å spise mens Josef hyler alene i brønnen. Mens de sitter og spiser, ser de en karavane med ismaelitter og Juda får ideen om å selge Josef. Brødrene “hørte etter” eller “var enige” (ordet *shama'* igjen – ikke “gjorde som han sa”, slik det står i den norske oversettelsen). Men “noen kjøpmenn fra Midjan kom forbi, og de trakk Josef opp av brønnen. Så solgte de ham til ismaelittene for tjue sekel sølv; og de tok ham med seg til Egypt” (37,28). Så går Ruben bort til brønnen, antageligvis for å redde Josef før Judas nye plan blir satt i gang, og finner til sin store overraskelse at Josef allerede er borte. Han går tilbake til brødrene og rapporterer dette.

Hvem var det altså, som solgte Josef som slave? Les den igjen. Kjøpmennene fra Midjan trakk Josef opp av brønnen og solgte ham til ismaelittene mens brødrene satt og spiste.

Brødrene går da tilbake til Israel med Josefs jakke, nå dyppet i geiteblod, og ber Israel om å gjenkjenne, eller erkjenne, som er samme ordet, jakken. Faren Israel var utrøstelig.

Historien hopper da noen år fremover, til Juda og hans tre sønner. Den eldste sønnen (Er) gifter seg med Tamar, men dør uten å få barn. Under systemet som heter levirat ekteskap (se 5 Mos. 25,5-10, men åpenbart praktisert også her) skulle den neste broren overta ekteskapet, og det første barnet regnes som barnet til den døde broren, slik at han fikk en arving. Den andre broren, Onan, er ikke villig til å ha et barn under slike premisser og han dør også uten at Tamar får et barn. Da skulle det yngste barnet, Sjela, overta, men Juda, antageligvis redd for at det skulle gå samme veien med ham, nøler. Han lover at Tamar etter hvert skal få Sjela, og dermed holder Juda Tamar i forpliktelsen, men faktisk tillater han aldri det. Da henvender Tamar seg til den nærmeste andre slektningen, Juda selv, forkler seg som prostituert og får barn med ham. Som allerede nevnt, i en klar etterklang av tilsvarende historier om Jakobs lureri mot Isak med geit og kledning og Judas lureri mot Jakob med geit og kledning, forlanger hun en geit i betaling, men tar isteden stav og kledning som pant. Når det viser seg at hun er gravid med en fremmed mens hun egentlig er "gift" med Sjela, blir hun av Juda dømt til døden, men da sender hun gjenstandene til Juda med en beskjed der hun spør om han gjenkjenner, eller erkjenner, disse. Vi kan ikke annet enn å merke at episoden med Josef i kapittel 37 slutter med at brødrene sender Josefs kledning dyppet i geiteblod til faren med spørsmålet om han vil *nakar* (gjenkjenne/erkjenne) den (37,32) og han *nakar* (37,33). Episoden med Juda i kapittel 38 avslutter med at Tamar sender Judas gjenstander, som ble tatt i pant for en geit, med spørsmålet om han vil *nakar* (gjenkjenne/erkjenne) de (38,25) og han *nakar* (38,26). Her ser vi et eksempel på temaet vi påpekte tidligere: Juda – som var *primus motor* i komplottet mot Josef – står nå overfor en utfordring, eller et dilemma, som gjenspeiler noe som har

skjedd tidligere – med en mulighet til å lære av dette for å finne veien videre. Her velger han rett vei – han erkjenner at Tamar “er i sin gode rett mot meg”. Om han har lært av dette, finner vi ut etter hvert.

Vi kan kanskje høre enda en gjenklang av historien om Tamar da Jesus ble utfordret av en gruppe saddukeere:

«Mester,» sa de, «Moses har sagt: ' Dersom en mann dør barnløs, skal hans bror gifte seg med enken for å holde brorens ætt oppe.' Nå var det sju brødre hos oss. Den eldste giftet seg, men døde barnløs og etterlot sin kone til broren. På samme måte gikk det med den nest eldste, og med den tredje, ja, med alle sju. Sist av dem alle døde kvinnen. Når de så står opp igjen, hvem av de sju skal da ha henne som kone? Alle har jo vært gift med henne.» (Matt 22,24-28)

Så følger vi igjen historien om Josef. Han blir raskt forfremmet hos Potifar, men kastet i fengsel etter at Potifars kone forsøker å forføre ham. Forresten bruker også hun en kledning som falsk bevis. I fengsel begynner han å fortolke drømmer og til slutt havner han hos Faraos som har hatt en drøm. I drømmen var det sju kyr som var *yapheh to'ar* (“fine å se til og i godt hold”) og sju kyr som var *raq* (“stygge å se til” – et sjeldent ord som kun er brukt i denne sammenheng i hele Bibelen). De sju fine kuene ble oppslukt av de sju stygge. Denne historien kjenner vi så godt at vi glemmer å bli overrasket over at Faraos i det hele tatt skulle ha drømmer som ligner så mye på Josefs. Josefs drømmer handlet om hans familieforhold. Er det noe i Faraos drøm som Josef kunne gjenkjenne? I kapittel 29,17 traff Jakob sin Rakel som var *yapheh to'ar* (“velskapt og vakker”) i motsetning til søsteren Lea som var *rak* (“svaksynt”) (*rak* og *raq* er ulike ord men uttales identisk). Jakob ble forelsket og fikk lov til å gifte seg med Rakel etter 7 års arbeid, men ble svindlet slik at han giftet seg med Lea og fikk deretter gifte seg med Rakel, men kun etter å ha jobbet i 7 år til. På denne måten kan Josef forstå drømmen, i likhet med sine egne drømmer, som noe som handler om ham selv – både at farens 7-års planlagte ekteskap med den *yapheh to'ar* Rakel ble oppslukt av den *rake* Lea, med konsekvenser for de påfølgende 7 årene, og at produktet av Jakobs 7 års arbeid for å få Rakel, altså, Josef selv, ble oppslukt

av produktet av Jakobs 7 års arbeid for å få Lea, altså, Josefs brødre. Men Faraos neste drøm handler om korn – og Josefs egne drømmer fortalte at hans brødres kornband skulle bøye seg for hans. Med denne bakgrunn er Josef plassert for å håndtere utfordringen og finne veien videre – og slik blir det.

Det er verdt å bemerke her at Gud talte direkte i ord til Abraham (for eksempel 17,1), Isak (26,2) og Jakob (35,9) men aldri til Josef. Guds måte å kommunisere med Josef er gjennom “sammentreff” – han lærer opp Josef ved å vise til hvordan han har løst situasjoner tidligere. Dette er en form for kommunikasjon som Gud bruker ofte – både i Bibelen og i dag. Et godt eksempel i Bibelen er historien om Ester. En “håpløs” situasjon blir forvandlet gjennom en rekke “heldige sammentreff” – men for at dette skulle bli til frelse for folket, måtte én person vise tro på at Gud kunne bruke dem til å finne løsningen. Det er spesielt interessant at Israels folk ble ført til Faraos og Egypt gjennom en slik prosess, siden Israels folk lenge etterpå endelig ble reddet fra Faraos og Egypt gjennom en lignendes prosess. Vi husker at i 2. Mosebok 14 var folket på vei ut av Egypt. Mens de lå i leir nede ved Sivsjøen, kom Faraos og hans hær for å fange folket. Det fantes ingen utvei for det fortvilte folket.

Da sa Moses til folket: «Vær ikke redde! Stå bare fast, så skal dere få se hvordan Herren frelser dere i dag! For slik som dere ser egypterne i dag, skal dere aldri se dem mer. Herren skal stride for dere, og dere skal være stille.» (v. 13-14)

Hvordan kunne Moses vite at folket bare skulle “stå fast” og “få se hvordan Herren frelser”? Her kan vi igjen se til fortiden. Her står Israel ved sivet, forsvarsløs mot Faraos og hans hær som har gitt ordre om at folket skal tas. Minner dette oss om noe fra fortiden? I begynnelsen av 2. Mosebok 2 ligger en forsvarsløs gutt “i sivet ved Nil-bredden” fordi Faraos hadde gitt ordre om at israelsfolket var blitt for mange og alle smågutter skulle drepes. “Da kom Faraos datter ned til elven” sammen med sine tjenere. Dette var vel nå den mest håpløse situasjonen som kunne tenkes – den personen som stod Faraos nærmest oppdaget det lille barnet som faren hennes skulle drepe. Og søsteren til Moses “stod et stykke borte for å se hvordan det gikk”. Herren reddet

Moses ut av sivet til tross for Farao og dødsdommen, og nå kunne Moses, igjen med ryggen til sivet, si at folket – i likhet med hans søster tidligere – bare skulle “stå fast” og “se hvordan Herren frelser”.

Når hungersnøden blir et faktum, sender Israel sønnene til Egypt for å skaffe mat. Men Jakob, fremdeles mer redd for Rakels barn enn for Leas, “sendte ikke Benjamin, Josefs helbror, av sted sammen med brødrene. Han var redd det skulle hende ham en ulykke” (42,4). Josef kjenner igjen brødrene, men de kjenner ikke igjen Josef i denne mektige egyptiske statsministeren. Josef fengsler brødrene, anklaget for å være spioner, og når de forteller at “den yngste er hjemme hos far, og en av oss er ikke mer” forlanger han at en sitter i fangenskap mens de andre går hjem og henter Benjamin. Det er klart at Josef savner sin ”helbror” og han vil kanskje også forsikre seg om at Benjamin er trygg fra brødrene.

De sa seg imellom: «Sannelig, vi må bøte for det vi har gjort mot vår bror. Vi så jo hvor inderlig redd han var da han bad for seg; og likevel hørte vi ikke på ham. Derfor er vi nå kommet i slik nød.» Ruben tok da til orde og sa til dem: «Var det ikke det jeg sa, at dere ikke skulle gjøre noe ondt mot gutten? Men dere ville ikke høre. Og nå kreves gjengjeld for hans blod.» De visste ikke at Josef skjønte dette; for han brukte tolk når han snakket med dem. Og han snudde seg fra dem og gråt. Så kom han tilbake og snakket med dem. Han tok Simeon ut av flokken og bandt ham, mens de så på. (42,21-24)

Vi merket tidligere at det egentlig ikke var brødrene som solgte Josef – det var kjøpmennene fra Midjan som trakk Josef opp av brønnen og solgte ham til ismaelittene mens brødrene satt og spiste – og her innrømmer brødrene sin skyld: ikke at de solgte Josef men at de ikke hørte på hans rop. At det nå “kreves gjengjeld for hans blod” fordi en bror skader en annen og ikke bryr seg når han roper ut fra et hull i jorden, minner oss sterkt om 1. Mos 4, 9-10: “Da sa Herren til Kain: «Hvor er din bror Abel?» Han svarte: «Jeg vet ikke. Skal jeg vokte min bror?» Da sa Herren: «Hva er det du har gjort? Hør, din brors blod roper til meg fra jorden!». Og akkurat som den gangen, er det nå ikke så mye handlingen, som mangelen på barmhjertighet, som er

det store problemet. Josef velger å holde igjen Simeon fordi han nå for første gang har funnet ut at Ruben forsøkte å redde ham; derfor stiller han den nest eldste broren til ansvar.

Når de andre brødre kommer hjem og rapporterer til Israel at Simeon er holdt fanget mot at Benjamin drar, nekter han. “Min sønn skal ikke dra ned med dere. Hans bror er jo borte, og han er alene tilbake”(42,38). Igjen uttaler Israel seg slik at Josef og Benjamin, sønnene til Rakel, er de eneste sønner som egentlig betyr noe for ham. Men etter hvert må Israel sende brødrene – denne gang med Benjamin – tilbake til Egypt for å hente mat. Josef er glad for å se Benjamin og spør etter faren. Når brødrene skal reise hjem med maten, legger Josef et sølvbeger i bagasjen til Benjamin for så å beskyldte brødrene for å ha stjålet det. Når det blir funnet hos Benjamin, forlanger Josef at han blir igjen i Egypt mens de andre kan reise hjem. Hittil er det ingenting som tilsier at Josef nødvendigvis tar sikte på en familiegjengforening – det kan hende at formålet bare er å få Benjamin til å være igjen sammen med ham. Men nå kommer Juda til unnsetning. Han forklarer hele historien og legger vekt på at faren hadde to sønner med den ene konen, som han hadde et spesielt forhold til; den ene er død og Juda har lagt på seg selv ansvaret for den andre. Juda tilbyr seg selv som slave i Benjamins plass. Her viser Juda at han er et endret menneske – endret kanskje av opplevelsen med Tamar tilbake i kapittel 38. Josef innser at han ikke lengre kan gjemme sin identitet fra brødrene og det blir en tårevåt gjenforening. Josef forklarer at Gud har brukt hele Egypt-oppholdet til å sikre familiens fremtid. Og da “talte hans brødre med ham” (45,15) – noe de ikke kunne gjøre tidligere (37,4).

Da ble familien etter hvert samlet i Egypt, sammen med Josef. Ved første blick ser det ut at alt dermed ble i orden. Josef og brødrene var på talefot, Josef forklarte at alt som hadde skjedd var jo Guds vilje og at han nå ville ta vare på familien. To faktorer taler imidlertid imot påstanden om at alt nå er løst. Den første er hva som skjer etter Israels død og begravelse. Under den kanskje misvisende overskrift “Josef tilgir sine brødre”, leser vi:

Da Josefs brødre så at faren var død, sa de: «Bare Josef nå ikke legger oss for hat og gjengjelder oss alt det onde vi har gjort mot ham!» Så sendte de bud til Josef og sa: «Din far bad oss før sin død at vi skulle bære fram dette budet til deg: Kjære, tilgi brødrene dine den misgjerning og synd de gjorde, da de bar seg så stygt at mot deg! Så tilgi oss nå vår misgjerning! Vi tjener jo også din fars Gud.» Josef gråt da de talte slik til ham.

Siden kom brødrene selv og kastet seg ned for ham: «Her kommer vi og vil være dine tjenere,» sa de. Da sa Josef til dem: «Vær ikke redde! Er jeg i Guds sted? Dere tenkte å gjøre ondt mot meg, men Gud tenkte det til det gode. For han ville gjøre det som nå er hendt, og berge mange menneskeliv. Så vær ikke redde! Jeg skal sørge for dere og barna deres.» Slik trøstet han dem og snakket vennlig til dem. (50,15-21)

Her, i enda en gjenklang av krangelen mellom Jakob og Esau, der Esau sa: «Snart kommer den tid da vi må sørge over far. Da skal jeg slå min bror Jakob i hjel.» (27,41) tror brødrene at Josef kommer til å drepe dem, og kaster seg ned og tilbyr å være hans slaver. Her realiseres Josefs opprinnelige drømmer – men hvorfor, om han allerede hadde tilgitt brødrene? Utover forholdet mellom Josef og brødrene kan vi godt spørre om historien slutter på en bra måte i det hele tatt. Ved slutten av 1. Mosebok er familien Israel etablert i Ramses-bygden i Egypt; ved neste verset – i begynnelsen av 2. Mosebok – er de slaver hos Ramses i Egypt og derfra må de reddes ut av Gud. I hver generasjon gjennom denne familiesagaen har familien reist til Egypt på grunn av hungersnød, og hver gang har dette vært mot Guds vilje. Var det virkelig Guds vilje denne gang, slik Josef hevder?

For å svare på det første spørsmålet, må vi se nærmere på brødrenes respons da de fant ut at Josef faktisk var i live. Først var de “forskrekket” og sa ingenting (45,3). “Så kastet Josef seg om halsen på sin bror Benjamin og gråt; og Benjamin gråt i armene hans. Han kysset alle sine brødre og gråt mens han omfavnet dem. Siden talte hans brødre med ham” (45, 14-15). Her er det sterke følelser i sving, men det ser ikke ut til at brødrene ber Josef om tilgivelse, eller at Josef sier “dere er tilgitt”. Brødrene kommer, sammen med faren, og alle lever under Josefs beskyttelse. Det er åpenbart at Josef og brødrene kunne leve sammen, men heller ikke dette betyr at det var full

tilgivelse. Det var kun etter farens død at brødrene forsøkte å ta et oppgjør – men dette var ikke fordi de ønsket et godt forhold, men kun fordi de var redde for Josef. De klarer ikke engang å be om tilgivelse uten å hevde at “far har sagt at du må tilgi oss”, men vi blir ikke fortalt at faren faktisk har sagt dette. Er det slik at Josef tilgir dem? Han sier: “er jeg i Guds sted? ... Dere tenkte å gjøre ondt mot meg, men Gud tenkte det til det gode ... Så vær ikke redde! Jeg skal sørge for dere og barna deres”. Her er det ingen tilgivelsesord – kun et praktisk grunnlag for å leve videre sammen. Vi nevnte tidligere at det er vanskelig å lese de fem historiene i 1. Mosebok om en far, de to sønnene og konfliktene over familiearven, uten å tenke på Jesu fortelling om en far med to sønner og en konflikt angående den yngste sønnen og familiearven – en yngste sønn som i likhet med Josef «var død og er blitt levende, var kommet bort og er funnet igjen.» (Lukas 15, 32). Jesu fortelling slutter også med et stort spørsmålsteget der faren formaner broren om tilgivelse – uten at vi finner ut om tilgivelsen egentlig finner sted.

Vi får en anelse av fremtidige problemer for familien allerede i kapittel 47:

Josef lot da faren og brødrene bosette seg i Egypt. Han gav dem jord i Ramses-bygden, den beste delen av landet, som Farao hadde sagt ham. Og Josef sørget for brød til sin far, sine brødre og hele sin fars hus og barnemunnene.

Det fantes ikke brød i hele landet; for uåret var svært hardt. Både Egypt og Kanaan var utmattet av hungersnøden. (47, 11-13)

Brødrene fortalte Farao at familien var kommet for å “bo en tid” (47,4) og Farao ba Josef om å la dem “bo i den beste delen av landet” (47,6). Men Josef gav dem *achuzzah* (arvelig frihold) i Ramses, noe som virker mer permanent enn Farao hadde tenkt, og sørget for “brød til sin far, sine brødre og hele sin fars hus og barnemunnene”. Men de neste ordene er at “det fantes ikke brød i hele landet” – og egypterne var utmattet av hungersnøden. Etter hvert hadde egypterne brukt opp alle sine penger ved å kjøpe mat, så de måtte selge alle sine eiendommer til Farao, slik at “bare prestenes jord ikke kom under Farao. Israelittene ble boende i Egypt, i Gosen. Der skaffet de seg eiendom.” (47,26-27). Nå var egypterne både sultne og uten

eiendom, mens Israelittene hadde mat til hele familien og “skaffet seg eiendom”. Da er det ikke overraskende at egypterne kunne begynne å bli sinte på disse innflytterne som hadde alt de selv manglet. Josef hadde reddet landet ved å bygge lagerhus for Faraos ; men når resultatet av krisen var at Josefs storfamilie og etterkommere i Ramses tjente stort og hadde alt som egypterne selv manglet, så forstår vi at egypterne skulle “plage dem med tvangsarbeid. Israelittene måtte bygge to byer med lagerhus for Faraos ; det var Pitom og Ramses” (2. Mos 1-11).

Som en interessant historisk kuriositet, kan nevnes at det ble rapportert i den egyptiske avisen *Al Ahram* 22. september 2009 at en rekke mynter var blitt funnet i Egypts nasjonalmuseum, som av sjef-forsker Dr. Sa'id Thabet ved den egyptiske riksantikvaren ble datert til akkurat den historiske perioden da Josef skal ha levd. De fleste myntene hadde bilder av ulike Faraos, men Dr. Thabet hevder at noen hadde et portrett av finansministeren, med navnet Josef. En hadde et bilde av en ku (som kan ha sammenheng med Faraos drøm). Selv om disse opplysningene i seg selv ikke beviser noe konkret, blir det spennende å følge med i den videre forskingen.

I drømmeverdenen blir det ikke alltid klart hva som er planen eller hvordan avslutningen blir. Hovedbudskapet vi får ta ut av disse kapitlene, er at i en komplisert og uoversiktlig verden, der vi stadig må takle utfordringer som vi har arvet fra tidligere generasjoner, er 'Du skal elske din neste som deg selv' både løsningen for relasjonsproblemer og umulig å løsrive fra å 'elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand'.

«Vi elsker fordi han elsket oss først. Den som sier: «Jeg elsker Gud», men likevel hater sin bror, er en løgner. For den som ikke elsker sin bror som han har sett, kan ikke elske Gud som han ikke har sett. Og dette er budet vi har fra ham: Den som elsker Gud, må også elske sin bror. » (1. Joh 4, 19-21).

Kapittel 5

I gode og onde dager

«Og se, jeg er med dere alle dager inntil verdens ende.»
(siste setning i Matteusevangeliet)

Vi har merket at hovedtemaet i 1. Mosebok dreier seg om to ulike styresett – Gud (Livets tre) eller egoisme (Kunnskapens tre). Livets tre innebærer å kommunisere fullt og åpent med Gud; Kunnskapens tre innebærer å sette opp barrierer mot Gud. Dette har vi diskutert som teologisk valg (Adam og Eva) og som handlingsmønster (Kain og Abel), hvordan alternativene spiller seg ut på jorden (før og etter syndefloden), som samfunnseffekt (Babelstårnet og folkets valg), Guds søk etter en leder som kunne føre folk tilbake mot Livets tre (Abraham med sine to sønner), og hvordan Gud kan kommunisere sin vilje (Josef mot brødrene).

Verden etter syndefloden var annerledes enn den opprinnelige – denne er en verden som er tilpasset menneskenes valgte forhold til Gud. I den gamle verden var det Gud som handlet (“Gud plantet en hage i Eden”); i den nye var det mennesker som handlet (“Noah plantet en vingård”). I den gamle verden taler Gud direkte til Kain (“hvor er din bror?”); i den nye kommuniserer Gud med folk på ulike måter: med Josef, for eksempel, gjennom drømmer. At Gud avstår fra slik direkte ansikt-til-ansikt kontakt med folk betyr selvsagt at vi har en mulighet til ikke å erkjenne ham. Vi kan velge å tro eller ikke å tro: ingen skal tvinges.

Hvordan skal vi da forholde oss til et liv der Gud kan virke fjern, for ikke å si uvirkelig, og hvorfor velger Gud noen ganger å åpenbare seg på spesielle måter? Vi tar tre tilnærminger til dette spørsmål: hva som skjer når Guds nærvær ikke er å ta feil av, hva som skjer når Kunnskapens tre blinder oss for Guds egentlige nærvær og vi blir fristet til å dyrke avguder, og hva som skjer når vi lider og Gud virker umåtelig fjern.

Når Guds nærvær ikke er å ta feil av.

Jesus gjennomførte mange mirakler. Han forvandlet vann til vin (Joh 2,1-11), stillet stormer (for eksempel Mt 8,23-27), gikk på vann (Mt 14,22-33), produserte mat til folk (Mt 14,15-21), helbredet (for eksempel Mt 9,1-8) og vekket de døde tilbake til livet (for eksempel Joh 11,1-46), for å nevne bare noen få. Står ikke disse og de andre miraklene i motsetning til Guds valgte tilnæringsmåte? Er ikke mirakler en måte å tvinge de som opplever dem, til tro? «Fordi du har sett meg, tror du», sier Jesus. «Salige er de som ikke ser, og likevel tror.» (Joh 20,29). Er ikke dette urettferdig mot de som ikke får oppleve miraklene og derfor har det vanskeligere med å finne tro?

For å lete etter et svar, kan vi vende oss til 2. Mosebok, som beskriver en periode der det mirakuløse ble normalt. Som vi allerede har sett, har Gud en plan for å nå ut til menneskene. Han har valgt en person – Abram – til å stifte en familie som skulle bli til en hel nasjon som skulle vise Guds veier og herlighet til resten av verden. Denne nasjonen har funnet veien til Egypt der de etter hvert er blitt til slaver for den nye Farao der. Gud velger en leder for folket – Moses – og vil nå ta sitt folk til det landet han har planlagt, og som han lovet Abraham.

Farao nekter folket å dra, til og med mens det foregår en rekke plager. Først når disse plagene kulminerer ved at Egypts førstefødte dør, gir Farao seg slik at israelittene kan dra. Selv da angrer Farao og forsøker å ta igjen israelittene, men hele hæren dør i Sivsjøens dybder mens israelittene går tørrskodde gjennom. Deretter vandrer israelittene 40 år i ødemarken der de mottar loven og spiser manna.

Som det så ofte skjer, er det ikke før vi gjenkjenner det absurde i denne historien, at vi begynner å få en innsikt i den. Gud – den allmechtige, jordens skaper – ønsker å befri et folk fra en fiende som holder dem i fangenskap. Det finnes ingen grenser for hva Gud kan gjøre, og han er villig til å utføre store mirakler slik som å skille vannet i Sivsjøen, for å få ut folket. Så hva gjør han? Han forvandler Arons stav til en slange (7,10) i håp om at Farao blir så imponert at han vil la folket dra. Men dette var vel

ikke mer enn også Faraos spåmenn kunne utføre, så Gud måtte prøve igjen ved først å forvandle elven til blod (7,20) og så ved å sende frosker (8,6). Men også disse tingene kunne Faraos spåmenn utføre. Gud virker ikke særlig effektiv (egentlig litt komisk med froskene). Kunne han ikke ha gjort noe mer dramatisk med en gang, for så å spare alle “småtriksene” som også Faraos menn kunne gjøre? Og for den saks skyld, hvorfor er Gud avhengig av at Farao gir tillatelse til folkets utgang? Kunne ikke Gud bare ha utført et “helt enkelt mirakel” – for eksempel gjøre det slik at Faraos menn sov eller ble blinde en periode mens israelittene bare gikk ut av landet?

Israelsfolket – folket som skulle vise og kommunisere sannheten til hele jorden – var blitt holdt som fanger i Egypt. Som stormakt med formålsparagraf som åpner for tilbedelse av mange guder, har det historiske Egypt mange paralleller i dagens verden. I denne forbindelse er det interessant å se nærmere på det første møtet mellom Moses og Farao (2. Mos. 5,1-9):

Siden gikk Moses og Aron fram for Farao og sa: «Så sier Herren, Israels Gud: La mitt folk fare, så de kan holde høytid for meg i ørkenen!» «Hvem er Herren,» spurte Farao, «siden jeg skal lyde ham og la folket fare? Jeg kjenner ikke Herren og vil ikke la Israel fare.» De svarte: «Hebreernes gud har møtt oss. Derfor vil vi dra tre dagsreiser ut i ørkenen og ofre til Herren vår Gud, så han ikke skal slå oss med pest eller sverd.» Da sa egypterkongen til dem: «Moses og Aron, hvorfor drar dere folket bort fra det de har å gjøre? Gå til arbeidet! Se hvor tallrikt folket er blitt i landet nå!» sa Farao. «Og så vil dere få israelittene til å holde opp med arbeidet sitt!»

Samme dag gav Farao fogdene og folkets arbeidsformenn denne befaling: ... Legg tungt arbeid på mennene, så de har nok å gjøre og ikke hører på løgnaktig snakk!»

I dette møtet stiller Moses og Aron først et krav til Farao fra Herren (*Yĕhovah*), Israels Gud. Men Farao kjenner ikke *Yĕhovah* og nekter. Da forsøker Moses igjen, denne gangen med det tilsynelatende svake argumentet at om ikke Farao gir etter, så kommer Gud (*'elohiyim*) til å “slå oss”. Nå blir Farao bare sint og gir ordre om ekstra arbeid for israelittene slik at de slutter å sutre. Hvorfor irriterer Moses Farao ved å spørre to ganger?

Fordi det er to ulike spørsmål. Første gangen spør Moses i navnet til *Yĕhovah, Israels Gud*. I landet med mange guder kjenner ikke Farao til den ene og sanne Gud, så Moses forsøker igjen på en måte Farao vil forstå: ved å fortelle om en *'elohiym* (en gud med liten “g”) som hebreerne (ikke israelittene) tilber og (som guder flest) kommer til å bli sint og slå ut om ikke de adlyder. Nå forstår Farao – men han nekter uansett.

Her er en kort oppsummering av plagene. Som sagt, innledes plagene ved underet med Arons stav, og denne staven blir da brukt for å fremkalle plagene (“Staven som ble forvandlet til en slange, skal du ha i hånden” 7,15) i tillegg til i forbindelse bl.a. med vannmiraklene senere i ødemarken. (*Bibelsitatene i tabellen er forkortet*).

Plagen	Detaljer	Faraos reaksjon
Vannet i Nilen blir til blod	De egyptiske spåmennene gjorde det samme med sine hemmelige kunster	Farao gjorde seg hard og ville ikke høre på dem
Frosker over hele landet	Spåmennene gjorde det samme	Farao kalte Moses og Aron til seg og sa: «Be til Herren (<i>Yĕhovah</i>) at han må ta froskene bort fra meg og mitt folk! Da vil jeg la folket fare». Moses sa til Farao : «la meg vite når han må drive froskene bort» Han svarte: «I morgen.» Men da Farao merket at det var blitt lettere, gjorde han seg hard.
Mygg	Spåmennene prøvde det samme med kunstene sine; de ville få fram mygg, men greide det ikke.	Da sa spåmennene til Farao : «Dette er Guds finger.» Men Farao gjorde seg hard.
Klegg	Men den dagen gjør jeg et unntak for Gosen, hvor mitt folk bor; der skal det ikke være klegg. Da skal du sanne at jeg, Herren, er i landet. Jeg vil gjøre forskjell på mitt folk og ditt folk. I morgen skal dette tegnet skje.	Men Farao gjorde seg hard.
Døde husdyr;	Men Herren vil gjøre forskjell på	Da Farao sendte bud,

både hestene, eslene og kamelene og storfeet og småfeet	israelittenes husdyr og egypternes husdyr; ingen skal dø av alle de dyr som tilhører israelittene. Herren har fastsatt tiden: I morgen skal Herren la dette skje i landet.	fikk han vite at ikke ett av israelittenes dyr var døde. Men Farao gjorde seg hard.
Verkebyller		Herren forherdet Farao , så han ikke hørte på dem.
Hagl blandet med flammer	For denne gang vil jeg sende alle mine plager over deg og dine menn og ditt folk, så du kan skjønne at ingen er som jeg på hele jorden. Jeg kunne allerede ha rakt ut hånden og slått deg og ditt folk med pest, så dere var blitt utryddet fra jorden. Men jeg har likevel holdt deg oppe for å vise deg min makt, og for at mitt navn skal bli forkynt over hele jorden. Derfor vil jeg i morgen på denne tid sende et forferdelig haglvær, Bare i Gosen, hvor israelittene bodde, falt det ikke hagl.	Da sendte Farao bud etter Moses og Aron og sa til dem: «Denne gang har jeg syndet. Herren har rett, jeg og mitt folk har urett». Men da Farao så at regnet og haglet og tordenen hadde holdt opp, fortsatte han å synde; både han og hans menn gjorde seg harde.
Gresshopper	Herren sa til Moses: «Gå til Farao ! Det er jeg som har forherdet ham og hans menn, for at jeg kan gjøre disse tegn blant dem. Så kan du fortelle din sønn og din sønnesønn hva jeg har gjort mot egypterne, og hvilke tegn jeg har gjort iblant dem, og dere skal skjønne at jeg er Herren.»	Da sendte Farao i all hast bud etter Moses og Aron. Han sa: «Jeg har syndet mot Herren deres Gud og mot dere». Men Herren forherdet Farao , så han ikke lot israelittene fare.
Mørke	Men overalt der israelittene bodde, var det lyst.	Men Herren forherdet Farao , så han ikke ville la dem fare.
Herren slo i hjel alle førstefødte i Egypt, fra den eldste sønn av Farao som satt på sin trone, til den eldste sønn av fangen i fengslet, og alle de førstefødte	Men ikke en hund skal gjø mot noen av israelittene, verken mot mennesker eller dyr. Slik skal dere skjønne at Herren gjør forskjell på egypterne og israelittene. Herren sa til Moses: «Farao skal ikke høre på dere. Det skjer for at jeg skal gjøre mange under i Egypt.»	

dyr i buskapen.	For samme natt vil jeg gå gjennom Egypt og slå i hjel alle førstefødte i landet, både av folk og fe; og over alle gudene i Egypt vil jeg holde dom. Jeg er Herren.	
-----------------	--	--

Vi har tidligere nevnt at mange guder sto sentralt i stormakten Egypt. Faraos selv ble regnet som en gud. Magi var også en del av hverdagen og mange trylleformularer overlever fra denne tiden. Alt som skjedde i livet ble tilskrevet den guden som hadde ansvaret for denne type hendelse. En av de to viktigste guder – til tider den aller viktigste – var guden Hapi, Nilens gud. Det var Hapi som sendte og regulerte den årlige flommen som gav grunnlag for all dyrking langs Nilen, men som også kunne ødelegge landet. Hapi kom hvert år med flommen, sammen med froskegudinner. Vi merker at i den første plage blir vannet i Nilen forvandlet totalt, uten at Hapi hadde noe med dette å gjøre. I den andre plagen er det frosker som er ute av kontroll. Det er i forbindelse med froskene at Faraos første gang erkjenner Gud (*Yēhovah*) som en makt. Vi merker at Moses stiller Faraos et merkelig spørsmål: “hva tid ønsker du at froskene skal bort?” Faraos gir et like merkelig svar: ”i morgen”. I forbindelse med kleggene sier Gud: “Jeg vil gjøre forskjell på mitt folk og ditt folk. I morgen skal dette tegnet skje” og ved de døde husdyrene, “Herren har fastsatt tiden: I morgen skal Herren la dette skje i landet”. Her er det ikke bare under som gjelder, men detaljstyring: Det er Gud (*Yēhovah*) som har den fulle og hele kontrollen. Alle de ulike guder som skulle regulere hvert aspekt ved livet, sto like maktesløse foran den ene og sanne Gud. Ikke bare var tiden regulert, men også effekten. Ved siden av Nilens gud Hapi, var den andre meget viktige og sentrale gud i Egypt, sol-guden Ra-Atum. Ra-Atum skulle styre prosessen ved at solens lys overvant mørket som hørte til guden Nu. Under den niende plage ble hele landet mørklagt, “men overalt der israelittene bodde, var det lyst”. Den samme kontrollen utøves i forbindelse med kleggene (“Men den dagen gjør jeg et unntak for Gosen, hvor mitt folk bor; der skal det ikke være klegg. Da skal du sanne at jeg, Herren, er i landet. Jeg vil gjøre forskjell på mitt folk og ditt folk”) og med de døde

husdyrene (“Men Herren vil gjøre forskjell på israelittenes husdyr og egypternes husdyr; ingen skal dø av alle de dyr som tilhører israelittene.”). Det er akkurat denne detaljstyring som Faraos etterlyser. Det er derfor han er villig til å vente en dag for å bli kvitt froskene, og derfor at midt oppe i den enorme økonomiske katastrofen som rammer Egypt ved at alle husdyrene dør, var Faraos opptatt kun av ett spørsmål – om noen av israelittenes husdyr var døde.

Den sjuende plage (hagl) er spesiell. Gud varsler at “denne gang vil jeg sende alle mine plager ... så du kan skjønne at ingen er som jeg på hele jorden” og Faraos reaksjon på plagen, er å erkjenne for første gang «Denne gang har jeg syndet. Herren har rett, jeg og mitt folk har urett». Hva er så annerledes med denne plagen? Teksten (9,24) beskriver hagl (*barad*), men at det var flammer (*'esh*) gift (*laqach*) sammen med (*tavek*) hagelen. Den norske oversettelsen (“Haglet falt, og lynene blinket i haglskurene”) velger bort flammene til fordel for ordet *tavek* som også kan bety lyn. Men det som egentlig er spesielt med denne plagen, er nettopp den overnaturlige kombinasjonen av de uforenelige elementer vann og ild.

Faraos forsto helt fra den andre plagen at Gud sto bak hendelsene, men etter hver av de fem første plagene “gjorde han seg hard” og valgte å overse sannheten til fordel for hans personlige status som statsoverhode og gud. Fra den sjette plagen og fremover blir han fratatt dette valget. Etter den sjette plagen, “Herren forherdet Faraos”. Hvorfor dette? Gud forklarer dette under gresshoppe-plagen: “Det er jeg som har forherdet ham og hans menn, for at jeg kan gjøre disse tegn blant dem. Så kan du fortelle din sønn og din sønnesønn hva jeg har gjort mot egypterne, og hvilke tegn jeg har gjort iblant dem, og dere skal skjønne at jeg er Herren.»”.

Formålet med plagene er altså ikke praktisk (de er ikke til for å overtale Faraos til å slippe ut israelittene) men teologisk (plagene skal vise at bare den ene og sanne Gud har makt over alle ting). I tillegg var det ikke Faraos, og ikke engang datidens israelitter, som skulle overbevises – det var “din sønn og din sønnesønn”, altså folk i fremtiden. Det er av denne grunn at det før den siste

plagen blir etablert et påskemåltid som en evig feiring til minne om hendelsene. “Og når din sønn siden spør deg hva dette betyr, skal du svare: «Med sterk hånd førte Herren oss ut av Egypt, ut av trellehuset” (13,14). Plagene skulle gi en evig lærdom om hvem Gud er.

At mirakler i seg selv ikke nødvendigvis fører til omvendelse og tro, ser vi av Faraos oppførsel, i historien om gullkalven, som vi diskuterer senere i dette kapitlet, og i forbindelse med Jesu mirakler (“Dere leter ikke etter meg fordi dere har sett tegn, men fordi dere spiste av brødene og ble mette” (Joh 6,26)). Formålet ved mirakler er at “Gud har gitt sitt vitnesbyrd, gjennom tegn og under og mange slags mektige gjerninger” (Hebr 2, 4). Vi merker derfor at når den gamle pakten ble satt i system, ved utvandringen fra Egypt, var dette forankret i mirakler. Gud var synlig til stede og demonstrerte uten tvil at han, og ikke noen annen, hadde all makt, for at alle i fremtiden skulle få et grunnlag for tro. Og når Jesus kom for å etablere den nye og endelige pakten, var dette igjen forankret i mirakler som hadde til formål å vise at personen Jesus var den samme Gud som har makt over hvert aspekt ved skapelsen. Alt som ble demonstrert og bevist overfor israelittene i form av plager (forvandling av vann til blod, sykdom, tilintetgjørelse av alle matforsyninger i form av avlinger og dyr, døden for de førstefødte) ble gjort av Jesus – men denne gang ved å forvandle vann til vin, helbrede, produsere mat til folk, og vekke de døde tilbake til livet; en positiv demonstrasjon av Guds kjærlighet.

Når Kunnskapens tre blinder oss for Guds egentlig nærvær.

“Du skal ikke ha andre guder enn meg”, sier Gud (2. Mos 20,3). Som vi har sett, er det akkurat dette spørsmålet som plagene i Egypt skulle belyse én gang og for alle. Da loven ble gitt i 2. Mosebok, levde israelittene i et miljø der det mirakuløse gjennomsyret hverdagen. De hadde vitnet om plagene, de hadde gått tørreskodde gjennom Sivsjøen og fått mirakuløs drikkevann og daglig manna til mat. I tillegg, “Herren gikk foran dem om dagen i en skystøtte som viste dem veien, og om natten i en ildstøtte som lystet for dem. På den måten kunne de dra fram både dag og natt. Skystøtten vek ikke fra folket om

dagen, og ildstøtten ikke om natten” (13,21-22). Da Moses skulle motta loven fra Gud, sa Gud at «Jeg vil komme til deg i en tett sky, så folket kan høre at jeg taler med deg, og stole på deg for alltid.» Under slike omstendigheter er det nesten utenkelig at noen kunne finne på noe annet enn å vie Gud hele sin oppmerksomhet.

Derfor er historien i 2. Mosebok 32 så uforståelig. Gud kommer i en sky og taler til folket, Sinaifjellet forvandles til en *Son et lumière* og Gud overrekker “to lovtavler, steintavler som det var skrevet på med Guds finger”. Mens dette foregår, står israelittene nede ved fjellet, de lager seg en avgud utformet som en gullkalv og de roper «Dette er din gud, Israel, han som førte deg opp fra Egypt!» Det er ikke bare folkets handlinger som det er vanskelig å forstå. Det var Aron, som var Moses stedfortreder mens han var på fjellet, som laget guden og bygde et alter for den. Og Gud reagerte ikke mens alt dette foregikk; det var ikke før neste dag, når folket begynte å le eller ha det moro (ordet *tsachaq* betyr å le, narre, leke), at Gud plutselig ble sint og sa til Moses: «Gå ned, for ditt folk, som du har ført ut av Egypt, har båret seg ille at».

Hvordan kunne israelittene, etter alt de nylig hadde opplevd og med Guds makt og tilværelse synlig i alle retninger, bytte ut Gud med en gullkalv som de selv hadde laget? Og hvordan kunne de beskrive gullkalven som “din gud ... som førte deg opp fra Egypt”? Leser vi nøye, ser vi imidlertid at det ikke var dette folket tenkte på. “Da folket så at Moses drygde med å komme ned fra fjellet, samlet de seg om Aron og sa til ham: «Kom og lag oss en gud som kan gå foran oss! For vi vet ikke hvor det er blitt av denne Moses, som førte oss opp fra Egypt.»” (32,1) Det var altså ikke Gud, men Moses som skulle erstattes av gullkalven. Moses hadde gått opp i fjellet på vegne av folket fordi han var den eneste som kunne tåle Guds nærvær:

”Herren sa til Moses: «Gå ned og advar folket, så de ikke trenger seg fram til Herren for å se! For da kommer mange av dem til å miste livet. Selv prestene, som ellers får tre fram for Herren, må hellige seg, for at Herren ikke skal bryte inn blant dem.»” (19,21) ... ”Bare Moses skal gå fram til Herren. De andre må ikke gå fram, og folket får ikke stige opp sammen med ham.” (24,2)

Så “Moses gikk inn i skyen og steg opp på fjellet, og han var på fjellet i førti dager og førti netter” (24,18). Etter så lang tid trodde folk antageligvis at Moses hadde mistet livet på dette farlige stedet. Ingen kunne tvile på at Gud eksisterte, eller på hans makt. Men om til og med Moses nå var blitt borte, hvem kunne da stå mellom mennesker og Gud? Hvem kunne ta imot Guds vrede på vegne av folket? Her finner vi oss enda en gang tilbake ved Kunnskapens tre og et folk som ikke tåler Guds nærhet. Formålet med loven, som vi vil diskutere i det neste kapitlet, var å informere paktsfolket om Guds vilje slik at de kunne være et eksempel for de øvrige nasjonene. Når menneskene etter Kunnskapens tre ikke lengre kunne leve med å være *arom* med Gud, skulle loven være en kommunikasjonskanal. Og i det øyeblikket loven skulle presenteres, følte folket behovet for noe mellom dem og Gud – en form for støtdemper, den samme reaksjon som gjorde at Adam laget seg klær. Folket kunne se på gullkalven og visualisere den som en lokalisering av Guds makt - «Dette er din gud, Israel, han som førte deg opp fra Egypt!» - i håpet om at Gud også ville se på gullkalven og visualisere den som en lokalisering av folkets synd. Som vi har merket gjentatte ganger før, er det ikke så mye gjerninger, som tanker og motiver, som får Gud til å reagere, og det er når folk da slapper av, slutter å ta Gud på alvor og begynner å narre og le rundt gullkalven, at Gud blir sint og truer med å drepe hele folket og begynne på nytt med Moses (32,10).

Moses redder folket både ved å argumentere for at det er en dårlig ide å drepe folket fordi egypterne da vil kunne gjøre narr av Gud, at det ikke vil være i tråd med Guds tidligere løfte til Abraham og at Moses uansett nekter å bli brukt som grunnsøyle for en ny plan (32,32). Dette er et modig forsvar som Gud aksepterer. Moses holdning til Gud står da i sterk kontrast med folkets.

Gullkalven, i likhet med alle avguder, byr seg som en fristende løsning. “Fordelen” ved å tilbe noe annet enn den ene og sanne Gud, er at samtidig med at vi underlegger oss avguden, utøver vi selv en makt over den. Vi kan tross alt velge den bort om

ikke den gjør godt for oss. På denne måten kan vi “tvinge” avguden til å gjøre det vi ønsker; det vi egentlig tilber er våre lyster. Dette er den teologiske kjernen i Kunnskapens tre (vår kreativitet skal primært tjene egne interesser) og den praktiske kjernen i Kain (motivet ved å ofre til Gud er personlig vinning).

I vår tid lager vi gjerne ikke gullkalver. Vi kan imidlertid være selvransakende i forhold til hva vi bruker som en “støtdemper” for å hindre en direkte kontakt med Gud. Det kan godt argumenteres at å be til helgener eller ikoner, faller i denne kategorien og at det bare er kort vei før en fiksering på favorittliturgier, musikkstil eller salmebøker havner på samme sted. I likhet med israelittene, kan gullkalven overraske oss, selv når vi tror at vi tilber Gud.

Når vi lider og Gud virker umåtelig fjern.

Vi har allerede nevnt at hovedtemaet i *Torah* (Mosebøkene) dreier seg om to ulike styresett. Kontrasten mellom disse to systemer eller holdninger blir belyst på en annen måte i historien om Job.

Jobs bok er egentlig ikke en del av Mosebøkene, men jeg velger av flere grunner å ta den med her. For det første, er den bygget på det samme argumentet. For det andre, skriver Jobs bok seg antageligvis fra omtrent samme tidsperioden som Mosebøkene. Selv om det ikke er noen enighet rundt hvem som har skrevet Jobs bok eller når Job skal ha levd, om han i det hele tatt var en ekte person i motsetning til en form for lignelse, sier gammel jødisk tradisjon at Moses var forfatteren og at Job skal ha levd før eller under ørkenvandningsperioden.

Det var nettopp Jobs bok som først vekket min interesse for det Gamle Testamentet. Den har mange enestående elementer. Beskrivelsen av Satan – den urolige som stadig streifer omkring på jorden og leter etter muligheter til det onde – er uten sidestykke i Bibelen, og vi trøster oss ved å se at Satan får handle kun i forhold til begrensningene som Gud legger frem. Og Jobs erklæring: ”Jeg vet at min gjenløser lever; og som den siste skal han stå fram på jorden” blir ofte sitert som et profetisk ord om den evige Messias.

Historien om Job er godt kjent, men i likhet med kjernehistoriene i Mosebøkene, virker den forvirrende ved første øyekast. Gud og Satan har en diskusjon som resulterer i at Job, “en hederlig og rettskaffen mann”, plutselig mister alt. Jobs tre venner forteller ham at det er Jobs egne synder som er årsak til problemene, noe Job nekter for. En fjerde venn sier noe – og hva er forskjellen i det han sier? – før Gud til slutt på en overveldende måte kommer og forteller Job at han er stor og sterk mens Job er liten og svak. Job, som nå forstår alt, tilgir sine venner og lever deretter lykkelig. Forstår vi noe av dette?

Det kan virke som om det er flere spørsmål enn svar her. Når Gud tillater Satan å påføre Job lidelse, virker det nesten som et veddemål som gjennomføres uten hensyn til Jobs lidelser. Vi forstår fra Guds beskrivelse av Job til Satan at Job er en god person (“det finnes ikke hans like”) og derfor at Jobs venner tar feil når de anklager Job for synd. Derfor må det være slik at Job, som nekter for synd, har rett. Men også den fjerde vennen Elihu, han som kommer med det ”rette” svaret, hevder at Job tar feil og at han ikke er syndfri. Så hva er forholdet mellom Jobs synder og hans lidelser? Hva er poenget med lidelsene? Om de bare er for å vise Satan noe av Jobs utholdenhet, virker da Gud enten unødig slem eller meget svak som må vike for Satans ønske. Men om de skal være formative eller oppbyggelige, til hvilket formål? Og hva er det som ligger i Elihus svar som er ”riktig” i forhold til de tre andre?

Mens Gud beskriver sin tjener Job som “en hederlig og rettskaffen mann som frykter Gud og holder seg borte fra det som er ondt” er Satans holdning en helt annen: «Det er vel ikke uten grunn at Job frykter Gud? Har du ikke på alle måter vernet om ham og hans hus og alt det han eier? Alt hans arbeid har du velsignet, og hans buskap brer seg i landet. Men rekk bare hånden ut og rør ved det som hører ham til, så skal du sannelig se at han spotter deg like opp i ansiktet.» (Job 1). Altså betrakter Gud Job som en “Abel”, som ofrer til Gud på grunn av et ekte forhold med Gud, mens Satan betrakter Job som en “Kain”, som ofrer til Gud av egen interesse, for å opptjene flere velsignelser. Når Job blir fratatt alle synlige velsignelser, sier

han imidlertid: «Naken (*arom*) kom jeg fra mors liv, naken vender jeg tilbake. Herren gav, og Herren tok, Herrens navn være lovet!» Tross alt som hadde hendt, syndet ikke Job og kom ikke med et eneste vondt ord mot Gud”.

Hva forstår vi av dette om Satans identitet og egenskaper? Vi husker at “i begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden”, så vi kan ikke ta feil av at Gud skapte Satan til et formål, på samme måte som Gud skapte Livets tre og Kunnskapens tre for å gi menneskene et reelt valg mellom to alternative forhold med ham. Satan er Guds tjener (vi ser at han tropper opp sammen med de andre i ”staben” til regelmessige ”stabsmøter”), og fremstår alltid som den personlige representanten for Kunnskapens tre, som en anklagende aktor der rollen er å belyse om et menneske er styrt av egeninteresser i motsetning til av Guds vilje. Den nye norske Bibelen velger å oversette ordet ”satan” (ordet er ikke et ”personnavn” i GT) med betegnelsen ”Anklageren”, noe som er treffende, om noe fortolkningspreget. På samme måte som Gud prøver Abraham for å synliggjøre motivene hans, vil denne prøvelsen vise om Job virkelig kjenner og aksepterer Gud (Livets tre - Abel) eller om hans forhold til Gud har elementer av avgudstilbedelse (hva får jeg ut av dette? - Kain).

Job får råd fra andre mennesker. Hans kone råder ham til å gi opp: «Spott heller Gud og dø!» (Dette kan vi forstå i sammenheng med 3. Mosebok 24,16). Men han svarer: «Du taler som en ufornuftig kvinne. Skal vi bare ta imot det gode fra Gud? Skal vi ikke ta imot det vonde også?» (2,9-10).

De tre vennene kommer med ulike versjoner av ett og samme budskap: “De som pløyer ned ondskap og sår ulykke, de høster det samme” (4,8), men “Så sant du er skyldfri og redelig, vil han nok våke over deg, gjenreise din bolig og gi deg rett” (8,6). Med andre ord, “er det ondskap i hånden, så få den vekk, la ingen urett bo i ditt telt! – da kan du plettфри løfte hodet, stå der støtt og ikke frykte” (11,14-15). Vennene har hver sin stil – Elifas taler på grunnlag av opplevelse, Bildad på grunnlag av visdom og Sofar på grunnlag av dogma – men samtlige

argumenter bygger på at om en gjør Guds vilje, får en belønning for det, men at om en synder, vil en få straff i stedet.

Job, derimot, hevder sin uskyld: “La meg få vite hvorfor du anklager meg” (10,2). Da stiller Job det som egentlig er nøkkelspørsmålet i hele beretningen: “Hvorfor skal vi tjene Den Allmektige? Hva nytter det at vi ber til ham?” (12,15). Disse argumentene – både fra de tre vennene og fra Job selv – er bygget på samme grunnlag som Satans påstand; at vi tjener Gud i forventningen om at vi blir belønnet for det. Job fastholder det evige håpet i Gud: “Jeg vet at min gjeløser lever; og som den siste skal han stå fram i støvet. Når huden er revet av meg og kjøttet er borte, skal jeg se Gud. Mine øyne ser, det er jeg som får se ham, ikke en fremmed” (19,25-27), men samtidig stønner han over at ikke hans gode forhold med Gud blir belønnet med velsignelser i dette livet; altså, som Elihu senere påpeker, at “en mann har ingen nytte av å søke gunst hos Gud” (34,9).

Elihus argument (35,15) at “Gud ikke straffer i vrede og ikke bryr seg stort om synden” høres overraskende ut (“Gud bryr seg ikke om synd?”) men argumentet bygger på det som er det faktiske forholdet mellom Gud og mennesker, i motsetning til forholdet mellom mennesker og en avgud som vi selv utøver en makt over (35,2-8):

Du som sa: «Jeg er rettferdigere enn Gud,»
holder du det for rett å spørre:
«Hva gagnar det meg, hva hjelper det
at jeg lar være å synde?»
Jeg skal gi deg svar,
og vennene dine med:
Løft blikket mot himmelen og se,
legg merke til skyene høyt der oppe!
Hva gjør det Gud om du synder?
Alle dine brott, hva skader de ham?
Og hva gir du ham om du er rettferdig,
hva kan han motta fra deg?
Din ondskap rammer dine medmennesker,
bare menneskebarn har gagn av din rettferd.

Hva er så budskapet i Jobs bok? Jeg vil påstå at budskapet bygger direkte på de to ulike oppfatninger fremlagt henholdsvis av Gud og Satan i det første kapitlet – om vi tjener Gud fordi vi ønsker å gjøre hans vilje, eller om vi tjener Gud i håp om å få en belønning for det. Når belønningen blir borte, hva så med gudstroen? Er det mulig å overvinne egoismen som stammer fra Kunnskapens tre? Det var det samme spørsmålet som Abraham sto overfor. Han skulle få en arving fra Gud, men kunne han drepe Isak selv om det virket mot kunnskapens fornuft og mot egne interesser? Innen slutten av Jobs bok har Job sett noe nytt – en personlig åpenbaring av Guds storhet – og kan erklære at ”Før hadde jeg bare hørt rykter om deg. Nå har jeg sett deg med egne øyne” (42,5-6). I likhet med Abraham (1. Mos 18, 17) ser Job Guds hensikter uten at disse blir ”kledd over”; i likhet med Abraham, måtte Job overvinne egeninteresseperspektivet for at Guds nærvær skulle bli klart.

Kapittel 6

Lov og lover

“Dere står ikke under loven, men under nåden” (Romerbrevet 6,14).

“Tro ikke at jeg er kommet for å oppheve loven eller profetene! Jeg er ikke kommet for å oppheve, men for å oppfylle. Sannelig, jeg sier dere: Før himmel og jord forgår, skal ikke den minste bokstav eller en eneste prikk i loven forgå – før alt er skjedd.” (Matt 5, 17-18).

Paulus påstand at vi “ikke står under loven” blir stadig sitert av kristne, og blir av og til brukt til å forsvare ubibelske holdninger og adferd – samtidig med at få vil hevde at for eksempel de 10 Bud er gått ut på dato. Derimot vies Jesu uttalelse om at ikke den minste bokstav eller en eneste prikk i loven skal forgå før himmel og jord forgår svært lite oppmerksomhet. Er Jesus og Paulus virkelig uenige her, og hvem har rett? For å si det på en annen måte, hvordan kan rettferdighetens Gud fastslå lovens gyldighet samtidig med å gi fritak fra den? Vi kan også godt stille spørsmål rundt selve lovene slik de er fremstilt i Mosebøkene. Disse virker usystematiske og ofte rett og slett uforståelige. Om “ikke den minste bokstav eller en eneste prikk i loven [skal] forgå”, hvordan skal vi da forholde oss til et så diffust regelverk som virker lite relevant i dagens samfunn?

***

Det kom en mann til ham og spurte: «Mester, hva godt skal jeg gjøre for å få evig liv?» Men Jesus sa til ham: «Hvorfor spør du meg om det gode? Én er den gode. Men vil du gå inn til livet, så hold budene!» «Hvilke?» spurte han. Jesus svarte: « Du skal ikke slå i hjel, du skal ikke bryte ekteskapet, du skal ikke stjele, du skal ikke vitne falskt, hedre far og mor, og du skal elske din neste som deg selv.» (Matt 19, 16-19)

Her finnes det mange spørsmål. Det første som slår oss er kanskje hva mannen mente ved å spørre “hvilke?”. Om en prest sier til oss “du skal holde budene” trenger vi ikke nærmere presisering. Var mannen usikker på om Jesus mente de “10 Bud” eller spurte han hvilke av de “10 Bud” han skulle holde? Uansett er det vanskelig å forstå spørsmålet.

For å finne svar på dette spørsmålet, samt spørsmålet om Paulus, må vi se nærmere på lovene. Siden det er åpenbart at de “10 Bud” står i en særstilling for Jesus, så begynner vi med disse. Hvorfor hermetegn? Fordi ordet som er brukt i den hebraiske teksten (2. Mosebok) ikke er “bud”. Ordlaget i grunnteksten er “*dabar*”, der *dabar* kan bety alt fra “snakke”, “ord”, “poeng” til helt generelle “saker” eller “ting”. Kanskje “prinsipper” hadde vært en god oversettelse i dette tilfellet. Når Lukas (18,20) og Mattheus (19,17) rapporterer om Jesu henvisning til budene, bruker de det greske ordet *entolē* som betyr lov eller bud, men siden Jesus talte arameisk, vil også han antageligvis brukt ordet *dabar*, spesielt siden han siterte skriftene. Da er det lettere å forstå at når Jesus sier til mannen at han skal etterleve *dabarene* – prinsippene – så søker han en presisering om at det faktisk er de “10 Bud” Jesus snakker om.

Hva er så disse ”budene”, eller prinsippene?

2. Mosebok 20:

Gud talte alle disse ord:

Jeg er Herren din Gud, som førte deg ut av Egypt, ut av trellehuset.

Du skal ikke ha andre guder enn meg.

Du skal ikke lage deg noe gudebilde, eller noe slags bilde av det som er oppe i himmelen eller nede på jorden eller i vannet under jorden. Du skal ikke tilbe dem og ikke dyrke dem! For jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud. Jeg lar straffen for fedrenes synd komme over barn i tredje og fjerde ledd, når de hater meg, men jeg viser miskunn i tusen ledd mot dem som elsker meg og holder mine bud.

Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn, for Herren lar ikke den som misbraker hans navn, være skyldfri.

Kom hviledagen i hu, så du holder den hellig! Seks dager skal du arbeide og gjøre din gjerning. Men den sjuende dagen er sabbat

for Herren din Gud. Da skal du ikke gjøre noe arbeid, verken du selv eller din sønn eller din datter, verken tjeneren eller tjenestekvinnen eller feet, eller innflytteren i dine byer. For på seks dager skapte Herren himmelen, jorden og havet og alt som er i dem; men den sjuende dagen hvilte han. Derfor velsignet Herren hviledagen og lyste den hellig.

Du skal hedre din far og din mor, så du får leve lenge i det landet Herren din Gud gir deg.

Du skal ikke slå i hjel.

Du skal ikke bryte ekteskapet.

Du skal ikke stjele.

Du skal ikke vitne falskt mot din neste.

Du skal ikke begjære din nestes hus. Du skal ikke begjære din nestes hustru, hans tjener eller tjenestekvinne, hans okse eller esel eller noe annet som hører din neste til.

Vi ser med en gang at dette ikke er en nummerert liste, og faktisk er det ikke helt klart hvor noen av “budene” begynner og slutter. Skal vi legge dette i listeform, får vi følgende:

- Jeg er Herren din Gud ...
- Du skal ikke ha andre guder enn meg.
- Du skal ikke lage deg noe gudebilde ... ikke tilbe dem og ikke dyrke dem ...
- Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn ...
- Kom hviledagen i hu ...
- Du skal hedre din far og din mor ...
- Du skal ikke slå i hjel.
- Du skal ikke bryte ekteskapet.
- Du skal ikke stjele.
- Du skal ikke vitne falskt mot din neste.
- Du skal ikke begjære din nestes ...

Her er altså minst 11 prinsipper. Men siden vi vet fra 2. Mos 34,28 at det skal være 10 “*dabar*”, må vi omorganisere listen noe. Det finnes flere alternative måter å gjøre dette på, og argumentet om hva er “den rette” er egentlig ganske uvesentlig. Måten jeg finner mest naturlig er å forstå de to første poengene som ett (“Jeg er Herren din Gud ... du skal ikke ha andre guder

enn meg”), og det er slik de første jødene, og reformerte kristne, har forstått teksten.

Disse ti prinsipper ble presentert på to tavler (2. Mos. 32,15). Her er det ikke helt klart om de 10 prinsippene ble fordelt 5+5, om det var en annen fordeling, eller om dette betyr at det var to kopier av hele teksten (noe som er i tråd med gammel praksis for trygg oppbevaring av statsdokumenter).

Vi kan godt spørre hvorfor akkurat disse reglene er valgt. Er disse de viktigste reglene, slik at de representerer de mest alvorlige aspekter ved loven, mens de andre lover og regler i Bibelen er mindre vesentlige? Det er vel sant at listen omhandler sentrale og viktige emner, men det finnes mye som er vesentlig som ikke de “10 bud” finner plass til. Det blir ofte poengtert at de første budene omhandler menneskenes forhold til Gud, mens de senere budene omhandler mellommenneskelige forhold. Med tanke på de to tavlene, hadde det vært meget ryddig om det hadde vært fem bud som omhandler forholdet til Gud og fem som omhandler forholdet til medmennesker, men slik er det ikke.

Det finnes mange alternative forklaringer for budenes sammensetning. En forklaring – lansert av en amerikansk rabbi – handler om “vertikale” forhold (altså forhold til de som vi svarer til) og “horisontale” forhold (altså forhold til våre likemenn). Med en slik organisering kan vi presentere prinsippene i to grupper av fem som følgende:

	Vertikale	Horisontale
1	Jeg er Herren din Gud ... Du skal ikke ha andre guder enn meg	Du skal ikke slå i hjel.
2	Du skal ikke lage deg noe gudebilde ... ikke tilbe dem og ikke dyrke dem	Du skal ikke bryte ekteskapet.
3	Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn ...	Du skal ikke stjele.
4	Kom hviledagen i hu ...	Du skal ikke vitne falskt mot din neste.
5	Du skal hedre din far og din mor ...	Du skal ikke begjære din nestes ...

Her finnes det visse forbindelser mellom de “vertikale” og de “horisontale” prinsippene. Den første “horisontale” regelen gjelder å slå i hjel. Det er selvsagt umulig å slå Gud i hjel, men for vår del kan vi avskrive ham fra vårt liv; gjøre en personlig slutt på hans realitet. Den andre regelen forbyr at vi på den ene siden bryter forholdet med Skaperen ved å tilby andre guder (vertikale) og på den andre siden bryter et ekteskapelig forhold (horisontale). (Forholdet mellom Gud og folket blir ofte omtalt som “bruden og brudgommen”). Den tredje handler om misbruk av noe som tilhører en annen – Guds navn (vertikale) er det eneste vi kan stjele eller misbruke av det som hører Gud til, mens private eiendeler er det vi kan stjele eller misbruke i relasjon til andre mennesker (horisontale). Vi holder hviledagen ikke for å være late, men for å feire eller vitne om vår skaper; det horisontale aspektet av det fjerde prinsippet omhandler å bære falsk vitne mot andre. Til slutt, når vi begjærer eiendelene til en annen, ønsker vi å ta denne personens plass som eier; vi setter vårt personlige begjær høyere enn vår respekt for den andre personen (horisontale). På samme måten, skal vi respektere de som står “høyere” enn oss.

På denne måten kan vi se fem prinsipper som kan anvendes i to ulike retninger. Det første paret omhandler respekt for liv, det andre respekt for relasjoner, det tredje respekt for eiendom, det fjerde respekt for sannheten og det siste respekt for identitet. Dermed dekker disse “10 bud” alle aspekter ved hvordan vi skal forholde oss til Gud/det vi svarer til på den ene siden, og til andre mennesker på den andre.

Om dette er en riktig analyse eller ikke, kan vi i alle fall forstå de ”10 bud” som et systematisk lovverk som kan anvendes i det moderne samfunnet. Men lovene for øvrig? Hvorfor er det så mange diffuse lover som virker både usammenhengende og uten relevans til livet i dag?

For å begynne å forstå dette, må vi først se mye lengre tilbake. Vi tenker tilbake til Edens hage, som vi diskuterte i kapittel 1. Menneskene var *arom*, uten noen barrierer mot Gud som kunne gjøre mulig et egoistisk vurderingsgrunnlag. Så spiste de av Kunnskapens tre, slik at “rett og galt” ble til “godt og vondt”,

eller personlig begjær. Adams synd var å bygge et skille mellom ham og Gud, slik at han selv kunne utføre Guds rolle og bestemme hva som var “godt og vondt” for ham. Det var ikke lengre mulig å leve i et *arom* forhold med Skaperen, og hele verden måtte bygges om for å huse et “Adams” folk, et folk som vil leve utenom Guds rettferdighet. At menneskene ble atskilt fra Gud, var ikke en “straff” (Gud har ingen behov for å straffe folk), men en naturlig konsekvens av menneskets frie valg – og resten av Bibelen omtaler Guds arbeid for å gjenforene menneskene med ham. Etter Babelstårnet kalte Gud Abram til å stifte et folk som skulle vise Guds veier for hele verden – ikke fordi Abram/Abraham kunne leve i perfekt samsvar med Guds vilje (han gjorde mange tabber og egoistiske feilvurderinger underveis), men fordi han hadde en åpenhet som Gud kunne jobbe med (“skal jeg kle over mine tanker for Abraham?”, spør Gud). Etter generasjonene i Abrahams familie med ulik form for kommunikasjon mellom Gud og hans folk, som kulminerer i eksil i Egypt, ble hele folket, Israel, kalt av Gud, frelst ut av fangenskap i Egypt og ført over Sivsjøen. Denne frelsen ble ikke utført eller betinget på at de holdt lovene (loven var ikke engang gitt), men på lammets blod på dørstolpene under påsken.

Formålet for dette var at Israel kunne være “et lys til åpenbaring for hedningene” (Simeon, sitert i Lukas 2,32, ser at Jesus endelig skulle fullføre denne planen). Men at Israel fortsatt kunne være en “åpenbaring for hedningene” var avhengig av at de ble “et hellig folk” (ordet “hellig” – *qodesh* – betyr “adskilt”) – og dette skulle skje gjennom å adlyde Guds ord: “Dersom dere nå vil lytte til mine ord og holde min pakt, så skal dere være min eiendom framfor alle andre folk; for hele jorden er min. Dere skal være et kongerike av prester og et hellig folk for meg” (2. Mos 19,5-6). Israel – et folk som fremdeles levde i skyggen av Kunnskapens tre – kunne allikevel leve ut Guds vilje ved å “lytte til mine ord” – altså, loven. Formålet med lovene var ikke slik at israelfolket kunne oppnå frelse ved å holde lovene, men at de, som et folk som allerede var frelst, kunne demonstrere for resten av verden hva det betyr å være Guds folk. Loven skulle altså informere om liv og holdninger slik at folket kunne bli vitne. Gud sier: “Disse ord (*dabar*) som jeg gir

deg i dag, skal du bevare i ditt hjerte. Du skal gjenta dem for dine barn og tale om dem når du sitter hjemme og når du går på veien, når du legger deg og når du står opp. Bind dem på hånden som et merke og ha dem på pannen som en minneseddel. Skriv dem på dørstolpene i huset ditt og på portene dine” (5. Mos. 6, 7-9). Dette betyr egentlig ikke at folk slavisk skulle resitere lover to ganger daglig og bygge dem inn i dørkarmene, men at Guds ord skulle leve i hver person og gjennomsyre alt som de gjorde. Moses forklarte til svigerfaren: «Folket kommer til meg for å søke råd hos (*darash* - “søke etter” eller ”studere”) Gud. Når de har sak med hverandre, kommer de til meg, og jeg skifter rett mann og mann imellom og kunngjør Guds bud og lover (*torah*) for dem» (2. Mos. 18, 15-16). Her ser vi at loven, mekanismen for å ordne samfunnet, ble brukt primært for å søke etter, eller studere Gud.

Når vi forstår dette, faller mye på plass. For det første, merker vi at loven ikke gis som et sammenhengende oppslagsverk, men etter hvert for å regulere situasjoner etter som de oppstår. For det andre, når Jesus kritiserer fariseerne for deres overfladisk detaljstyrte tolking av loven – “Ve dere, skriftlærde og fariseere, dere hyklere! Dere stenger himmelriket for menneskene” (Matt 23,13) – er det slik at ved å bruke loven som om det var en måte å oppnå frelse, var dette langt ifra “et lys til åpenbaring for hedningene” – det var en måte å stenge andre ute fra Guds rike.

Lovgivningen begynner med de “10 Bud” i 2. Mosebok 20 og fortsetter deretter fra kapittel 21 med “de rettsreglene du skal legge fram for israellittene” slik at “hellige mennesker skal dere være for meg” (22,31). I motsetning til de ”10 Bud”, som er grunnleggende prinsipper, gir disse “rettsreglene” eksempler på hvordan prinsippene skal anvendes i praksis. Ordet som her er oversatt som “rettsreglene”, er *mishpat*, som betyr bedømmelse, kjennelse. Disse bærer ikke preg av å være frittstående lover, men av å være anvendelsesbestemmelser i forhold til enkelte situasjoner. “Når en manns okse stanger i hjel en annen manns okse, skal de selge den levende oxen og dele pengene, og det døde dyret skal de også dele. Var det kjent at oxen på forhånd var olm, og eieren likevel ikke passet på den, da skal

han gi en annen okse til vederlag, og det døde dyret skal være hans” (21, 35-36). Dette er altså “rettspraksis”; det utgjør en veiledning i hvordan de 10 Bud skal brukes i daglig sammenheng, og har til formål å skape et ordnet samfunn fri for interne konflikter, som dermed kan vise andre nasjoner hvordan et liv i felleskap med Gud kan være. Om saken gjaldt to geiter i stedet for to okser, vil regelen da være en annen? Selvsagt ikke – anvendelsen blir den samme. Denne *mishpat* forklarer et prinsipp ved å gi et eksempel. Når enkelte *mishpat* omhandler situasjoner som er meget kompliserte, tilspissede og usannsynlige, er nok formålet ved dette å ramme inn det normale ved å definere ytterpunktene. De to ulike begrepene blir brukt igjen til oppsummering: “Da Moses kom og bar fram for folket alle Herrens bud (*dabar*) og alle rettsreglene (*mishpat*), svarte de samstemmig: «Alle de bud (*dabar*) Herren har gitt oss, vil vi holde.»” (24,3). Budene holdes altså ved hjelp av rettsreglene som regulerer hvordan grunnprinsippene i budene blir anvendt i ulike situasjoner.

Vi merker at disse *mishpat* ikke er uforanderlige, men blir omformulert etter hvert i forbindelse med nye omstendigheter og nye utfordringer. For eksempel i 4.Mosebok 27 får vi den kjente historien om døtrene til den avdøde Selofhad. Siden Selofhad ikke hadde noen sønner, og døtre ikke hadde noen arverett i loven, var det ingen som kunne videreføre navnet og arven – noe som var viktig blant israelittene. “Moses la saken fram for Herren, og Herren sa til ham: «Selofhads døtre har rett i det de sier. Gi dem odelsjord sammen med deres fars brødre, og la farsarven gå over til dem. Si til israelittene: Når en mann dør sønneløs, skal dere la arven gå over til datteren. Har han ikke noen datter heller, skal dere gi den til hans brødre. Og har han ingen brødre, skal dere la hans fars brødre få arven. Men hvis faren ikke hadde noen brødre, skal dere la den nærmeste blant hans slektninger få arven; han kan overta den.» Dette skal være en *mishpat* for israelittene, slik Herren befalte Moses” (4. Mos. 27, 5-11). At formålet for disse bestemmelser var å skille ut (“helliggjøre”) Israel, gjentas mange ganger gjennom Mosebøkene: “Gi akt på alle mine forskrifter [*chuqqah* – ordninger] og lover [*mishpat*], og lev etter dem! ... Dere skal

være hellige for meg, for jeg, Herren, er hellig, og jeg har skilt dere ut fra de andre folkene” (3. Mos. 20, 22-26).

Så langt har vi nevnt tre ulike begrep for “lov”: *dabar* (prinsipper), *mishpat* (anvendelsesbestemmelser, rettspraksis) og *chuqqah* (ordninger). *Chuqqah* finner vi til og med før loven blir gitt. Påskemåltidet er beskrevet i 2. Mosebok 12, og hvordan dette skal ordnes, er beskrevet som en *chuqqah*: “Da skal dere holde helg og høytid for Herren. En evig ordning (*chuqqah*) skal det være for dere å feire den i slekt etter slekt” (2. Mos. 12,14). Det finnes flere begrep. Som kjent, bygger salme 119 på åtte ulike ord som omhandler aspekter ved loven: *Torah*, *mitsvah*, *dabar*, *mishpat*, *piquwd*, *choq*, *`edah*, og *derek*.

Når Paulus skriver i Romerbrevet 6,14 at “Dere står ikke under loven”, skriver han selvfølgelig på gresk. Men ordet han bruker for “loven” henviser ikke til noen av de kategoriene vi har nevnt. Ordet han bruker er *nomos*. *Nomos* er et ganske bredt og fleksibelt begrep, men ble oftest brukt som en betegnelse for *Torah* (de fem Mosebøkene) som en helhet, og dermed for paktens som er lagt ut i *Torah*. Det samme ordet er brukt når Jesus sier: “På disse to budene hviler hele loven (*nomos*) og profetene (*prophētēs*)” (Matt 22,40). Vi har nevnt tidligere at “loven og profetene” er et begrep som henviser til de to første delene av Bibelen – Mosebøkene (*Torah*) og de profetiske bøkene. Henviser Paulus da til de 10 *dabar*? Eller til *mishpat* eller *chuqqah*? Nei – det Paulus sier, er at vi ikke er underkastet *nomos* – hele paktsystemet som er lagt ut i Mosebøkene. Frelsen for israelfolket kom ikke gjennom lovene (*dabar* og *mishpat*), men innlevelse i Guds vilje, som er belyst gjennom lovene, skulle definere forskjellen mellom paktsfolket og de øvrige folk. Men å definere noe, har to sider. På den ene siden var lovene Guds gode gave som hadde en positiv rolle (ved å etterleve lovene kunne de frelste israelittene, Guds spesielle folk, vise noe av Guds herlighet til andre land), men på den andre siden virket loven til å påpeke synd. Israelittene var et syndig folk, et Adams folk, og derfor holdt reglene Israel i en treldom. Som Paulus påpeker, “hvis det var gitt en lov som kunne gi liv, ville vi virkelig vinne rettferdighet ved loven. Men Skriften har lagt alt

under synden, for at de som tror på Jesus Kristus, ved sin tro kan få det som var lovet.” (Galaterbrevet 3, 21-22).

Hvordan kunne Gud da ha et paktforhold med et folk som ikke kunne leve i et *arom* forhold med ham – som altså var syndig? Hvordan kan en rettferdig Gud ettergi lovenes krav? Dette kallet til et paktforhold er ikke det samme som urettferdig tilgivelse (“jeg vet at de er syndige, men velger ikke å ta hensyn til det”) og er ikke det samme som falsk frifinnelse (“de har ikke syndet”) – noe som tross alt vil være usant. Det heter for rettferdiggjørelse (“jeg, Gud, erklærer gjennom pakten at dette folket har status som rettferdige”). Rettferdiggjørelse betyr at Gud selv definerer paktsfolket som om de er på den “rette siden” av skillet. Det er tross alt dette som er viktig for Gud. Han har ingen behov for å straffe folk: frelsen handler om å gi mennesker mulighet til å bli gjenforent med ham til tross for valget menneskene har tatt om ikke å leve *arom* med ham. Det er dette som guttens far gjør i Jesu lignelse om den bortkomne sønnen (“Da han ennå var langt borte, fikk faren se ham, og han fikk inderlig medfølelse med ham. Han løp sønnen i møte, kastet seg om halsen på ham og kysset ham” – Lukas 15,20). Denne lignelsen slutter med et ubesvart spørsmål: Faren “prøvde å overtale” storebroren til å tilgi broren, men vi finner ikke ut om forsøket ble vellykket. På samme måte, som vi så i kapittel 4, avsluttes historien om Josef ved at faren angivelig befaler Josef om å tilgi brødrene, uten at vi egentlig finner ut om Josef faktisk gjør det. Profeten Jona “prøvde først å rømme ... For jeg visste at du er en nådig og barmhjertig Gud ... og at du kan endre din plan, så du ikke lar ulykken komme” (4,2). På slutten av denne historien forsøker Gud, som nå har rettferdiggjort Ninives folk, å overtale Jona til å tilgi folket slik som han har gjort, men igjen slutter historien med et åpent spørsmål og vi vet aldri om Jona faktisk gjør det. Alle disse historier har et felles tema: Gud er villig til å slette ut synd og skyld, til å betrakte folk som om de er blitt “født på ny” – men det er menneskene som ikke er villige til å tilgi broren.

Den gamle pakten, og dermed fortsatt rettferdiggjørelse i pakten, ble gjort avhengig av loven: “Dersom dere nå vil lytte til mine ord og holde min pakt, så skal dere være min eiendom

framfor alle andre folk; for hele jorden er min. Dere skal være et kongerike av prester og et hellig folk for meg” (2. Mos 19,5-6). Men som vi har sett, tjente loven kun til å kaste et sterkere lys på Israels ulydighet, samtidig med at Israel ikke brukte loven for å vitne om Gud, men for å utestenge “hele jorden” fra et forhold med Gud.

Hva da med frelse i Jesus? Paulus gjør klart at vi er rettfærdiggjort (vi er definert på “rette siden av skillet”) ikke på grunnlag av noe vi har gjort, men fordi “mens vi ennå var svake, døde Kristus for ugudelige da tiden var inne ... Når vi nå er blitt rettfærdige ved Kristi blod, hvor mye mer skal vi ikke da gjennom ham bli frelst fra vreden! For mens vi ennå var Guds fiender, ble vi forsonet med ham ved hans Sønnens død. Når vi nå er forsonet, hvor mye mer skal vi ikke da bli frelst ved hans liv!” (Romerbrevet 5, 6-10). Verken loven eller profetene kunne holde Abrams folk innenfor et paktforhold der medlemskap ble kjennetegnet av å etterleve loven. Sakarja beskrev profetisk hvordan Guds “hellige pakt, den ed han ga som løfte til Abraham, vår stamfar” (Lukas 1,73) skulle fullføres gjennom Messias. Siden det ikke er mulig for menneskene å bevege seg tilbake til Gud, er løsningen at Gud selv i Jesus har krysset over til “vår side av skillet” for så å rettfærdiggjøre sitt folk, ikke ved Torah-pakten (loven), men ved Messias (nåden); loven viste at vi måtte dø på grunn av synd, men fordi Gud elsket oss, kom til oss i Jesus og levde og døde der vi er, får vi være sammen med Gud, får vi se Gud, ikke fordi det er noe annerledes med oss, men fordi Gud har gjort seg selv til menneske med alt hva dette innebærer, til og med døden. Slik blir en kristen kalt inn til et paktforhold der medlemskap blir kjennetegnet av troen i Jesus som Gud har legemliggjort; en tro som er skapt av Den Hellige Ånd og der vi kan leve ikke etter regler, men etter en *arom* forståelse av Guds vilje, formidlet gjennom Den Hellige Ånd.

Slik er vi “ikke under *Torah*, men under nåden” (Romerbrevet 6,14). Betyr dette da at det ikke lengre finnes noe som regulerer hvordan vi lever, “vi er ikke under ’loven’ så vi kan gjøre hva vi vil”? Langt ifra. De rettsreglene (*mishpat*) som skulle skille ut israelsfolket fra andre folk, spesielle mat- og helligdagsritualer, er ikke relevant for folk i den nye pakten.

Men skal vi leve på “rette siden” av skillet – skal vi leve *arom* sammen med Gud og en gang få spise av Livets tre og leve evig i Edens hage slik som planen alltid var – så betyr dette at vi etterlever Guds “rett og galt” og ikke Adams personlig “godt og vondt”. Å være personlig “hellig” er langt viktigere for et medlem i Guds nye pakt enn i den gamle pakten fordi, som Paulus skrev, “jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg” (Galaterbrevet 2, 20). Det er derfor Jesus sier at han “ikke er kommet for å oppheve, men for å oppfylle” loven (*Torah*), at vår rettferdighet langt må overgå de skriftlærdes og fariseernes. Samtidig skjerper Jesus vår forståelse av budene: “Dere har hørt det er sagt til forfedrene ... Men jeg sier dere ...” (Matt 5 17-22). Jesus fastslår det moralske innholdet i budene (Matt 19,17), han gir nye anvendelsesregler (*mishpat*) som passer til den nye pakten (f.eks kan historien om den barmhjertige samaritan i Lukas 10, 25-37 betraktes som en form for *mishpat* som forklarer hvordan vi skal anvende budene – og det er slående hvor sint jødene ble da Jesus brukte slike historier for å belyse at Israel ikke kunne holde andre nasjoner ut fra paktstatus ved å etterleve loven) og han gir nye ordninger (*chuqqah*) slik som nattverdsinnstiftelsen: “gjør dette til minne om meg” (Lukas 22,19).

For å oppsummere, har vi sett at problemstillingen dreier seg om at mennesker lever i skyggen av Kunnskapens tre, slik at vi ikke har den direkte kontakten med Guds tanker som ble forutsatt i skapelsen. Den gamle pakten ble bygget på loven både som et redskap – loven skulle veilede og instruere folket i hva som er Guds vilje slik at de kunne vise dette til andre – og som forutsetning for å fortsette i paktforholdet. Da folket verken kunne eller ville etterleve dette, har Gud selv flyttet handlingen til “vår side” av barrieren, slik at medlemskap i paktfolket og rettferdiggjørelse ikke er betinget på å etterfølge et regelsystem, men på Frelseren og en kommunikasjon formidlet av den Hellige Ånd: vi står, som Paulus sier, “ikke under loven (*Torah*), men under nåden”. Dette tettere forholdet med Skaperen frigjør oss imidlertid ikke fra å etterleve hans vilje, som ble delvis beskrevet i de 10 *dabar* og utdypet gjennom Bibelen – som Jesus sa, må vår rettferdighet til og med langt overgå de skriftlærdes og fariseernes.

Forholdet mellom loven og troen er oppsummert av Paulus:

vi vet at ikke noe menneske blir rettferdig for Gud ved gjerninger som loven krever, bare ved troen på Jesus Kristus. Derfor satte også vi vår lit til Kristus Jesus, så vi skulle bli erklært rettferdige ved troen på Kristus og ikke ved lovgjerninger. For ikke noe menneske blir rettferdig ved lovgjerninger. Men hvis også vi jøder blir stående som syndere når vi vil bli rettferdige i Kristus, er ikke Kristus da blitt en tjener for synden? Slett ikke! For hvis jeg bygger opp igjen det jeg har revet ned, da fremstår jeg som lovbryter. Jeg er jo ved loven død for loven, så jeg kan leve for Gud. Jeg er korsfestet med Kristus; jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg. Det livet jeg nå lever som menneske av kjøtt og blod, det lever jeg i troen på Guds Sønn, som elsket meg og ga seg selv for meg. Jeg forkaster ikke Guds nåde. For hvis vi kan oppnå rettferdighet ved loven, da døde jo Kristus til ingen nytte (Galaterbrevet 2, 16-21).

Konklusjon

I den vidunderlige romanen *Løven, heksa og klesskapet* beskriver forfatteren C.S. Lewis hvordan smågutten Edmund gjør noe galt (synd), som betyr at heksen (Satan) kan forlange hans død i tråd med den “dype magien” som tilsier at om ikke heksen får blodpris for synd, blir hele Narnia tilintetgjort. Men Aslan (Jesus) forhandler med heksen slik at han tar straffen og dør i Edmunds sted. Løsningen innebærer at når en som aldri hadde syndet, frivillig lar seg drepe i synderens sted, vil dette løse opp den “dype magien”. På mange måter er dette et godt bilde på Jesus som verdens frelser, og det er et bilde som gjenspeiler en utbredt kristen forståelse. Bildet er imidlertid ikke uproblematisk. Gud presenteres som bunden av Satans makt. Han må bare godta at en enkelt persons misgjerning medfører dødsstraffen, og må forhandle frem en avtale som forflytter straffen. Hvorfor har Satan en slik makt? Enten har Gud først gitt Satan denne makten for så å måtte finne en mekanisme for å unngå konsekvensene av den, eller så må Gud selv svare for en høyere makt – noe som er utenkelig. Og hvorfor er Gud opptatt av å straffe folk for det de har gjort – til og med dødsstraff for den “minste” synd? Det argumenteres at fordi Gud er perfekt, uendelig god, så blir det en uendelig stor avstand mellom Gud og mennesker, uansett om individene er forholdsvis onde eller “gode”. Derfor er det ingen forskjell mellom større og mindre synder – alle plasserer oss uendelig langt fra Gud, og derfor må vi alle straffes med døden. Problemet er at dette både er et urimelig og brutalt bilde og at det ikke samsvarer med Jesu lære (hvorfor, for eksempel, havner ikke Lasarus i dødsriket sammen med den rike mannen i Lukas 16?). Det gjør Gud avhengig av hvordan vi oppfører oss; som Elihu argumenterte (Job 35,6-8):

Hva gjør det Gud om du synder?

Alle dine brott, hva skader de ham?

Og hva gir du ham om du er rettfærdig,

hva kan han motta fra deg?

Din ondskap rammer dine medmennesker,

bare menneskebarn har gagn av din rettfærd.

Det finnes flere teorier eller forsoningsmodeller som forsøker å forklare hvorfor Jesus måtte dø for våre synder. “Løsepenge-modellen” sier at Satan eier retten til menneskeheten på grunn av at menneskene har syndet, så Jesus måtte dø for å betale gjelden. “Stedfortredende lidelse-modellen” påstår at fordi mennesker har krenket Guds ære eller rett ved å synde, måtte mennesker også dø for å gjøre opp for dette; og Jesus tok på seg denne døden i vårt sted. Det disse og andre modeller har til felles, er at Gud “må” straffe sitt ulydige folk fordi de ikke når opp til hans perfekte standard – men samtidig at en såkalt “barmhjertig” Gud blir fornøyd med å la straffen falle på Jesus i vårt sted. Om vi da aksepterer dette tilbud om frelse ved å tro på Jesus, og samtidig lever slik som Bibelen sier, får vi til slutt evig liv. Er det rart at så mange kristne sliter med et forvridd bilde av en vredens Gud, tviler på sin egen frelsestatus, og lever i et usikkert håp om at de når frem til himmelen? Er det rart at det blir uendelige diskusjoner om “tro eller gjerninger”?

Hva er det vi har funnet i skriftene i løpet av disse kapitlene? Gud skapte oss i sitt bilde til å være *arom* med ham i Edens hage, men gav oss et fritt og reelt valg mellom å leve på denne måten, å bli styrt av sannheten, eller å bli styrt av vårt eget begjær – samtidig med å varsle at det siste innebærer å være dødelig. Menneskene valgte det siste og Gud la til rette for at vi kunne leve på denne måten. Det var ingen straff. Først hjalp han Adam og Eva til å “gjemme seg” fra ham ved hjelp av “klær” og ved å leve utenfor Edens hage, for så å skape om verden etter menneskenes egne premisser. Så etablerte han en pakt. Siden mennesker ikke lengre kunne kjenne Guds vilje gjennom å møte Gud direkte, ansikt til ansikt, kunne en begrenset folkegruppe lære om Guds vilje gjennom en spesiell åpenbaring og detaljerte regler for så å spre denne kunnskapen til resten av befolkningen. Paktens langsiktige formål derimot var å belyse for menneskene at det var håpløst å forsøke selv å krysse over skillet – den “dype kløften” (Lukas 16,26) som ligger mellom mennesker og Gud som resultat av menneskenes eget valg. Om ikke menneskene kunne komme til Gud, hvordan kunne denne kommunikasjonen skje? Løsningen – måten Gud kunne tillate de menneskene som ønsket det, å leve *arom* for hans vilje og

møte ham direkte – er for Gud selv å ta form som et gjenkjennelig menneske (noe som også innebærer å være dødelig). Folket tålte ikke det guddommelige i Jesus – de klarte ikke å kommunisere direkte med Gud selv i form av et menneske – slik at døden ble det uunngåelige resultatet; men døden for Jesus. Og i denne menneskeskapte døden opplevde også Jesus hvordan det var å miste den tette, *arom* forbindelse med Gud Fader: «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?» (Matt 27,46). Det var på denne måten vi kunne møte Gud på vår side av skillet, oppleve hans nærvær (“se hans herlighet”) og bli styrt av sannhetens ånd. Det mest komplette tegnet på at vi får en *arom* forbindelse med Gud – at vi møter Gud uten barrierer og fullstendig inne i oss selv – feirer vi i nattverden. Vi er altså fritt kalt inn i pakten ved at Gud er kommet til oss og har tatt del i alle konsekvenser av Kunnskapens tre – til og med døden.

Så hvorfor måtte Jesus dø for våre synder? Ordet som Bibelen bruker for "våre synder" (1. Kor 15,3; Gal 1,4; Hebr 1,3; 1.Pet 2,24; 1.Joh 1,9; 1.Joh 2,2; 1.Joh 3,5; 1.Joh 4,10; Joh Åp 1,5) er det greske ordet "*hamartia*" - uansett om det er entall eller flertall (f.eks. 1. Joh 3,5 "han åpenbarte seg for å bære bort våre synder (*hamartia*), og i ham finnes det ingen synd (*hamartia*)"). Ordet "*hamartia*" er egentlig et entalls ord som i gammel gresk blir brukt om "en tragisk svakhet" (for eksempel ble ordet mye brukt av Aristoteles om en menneskelig svakhet som fører til feilhandlinger som videre fører til tragedie). Hva er så menneskenes "tragiske svakhet"? Det er jo valget av Kunnskapens tre – valget av personlig begjær over Guds vilje. Gud varslet helt fra begynnelsen av, at om menneskene valgte Kunnskapens tre, så måtte døden være resultatet. Adam og Eva måtte forlate Edens hage og dermed bli dødelige for å unngå en evighet i pinefull kontakt med Gud. Den umiddelbare konsekvensen av menneskenes nye motsetning til Gud, er et drap, der Kain (som representerer Kunnskapens tre og begjær) dreper Abel (som representerer et liv som er avhengig av Gud). Jakob skriver i sitt brev (1,14-15) at "Den som blir fristet, lokkes og dras av sin egen lyst. Når lysten er blitt svanger, føder den synd, og når synden er moden, føder den død", og her hører vi en gjenklang av slangens fristelse og det lokkende treet

som var "godt å spise av og herlig å se på" (1. Mos 3,6) og som resulterte i døden. Den lokkende, men tragiske *hamartia* (svakheten, eller synden) som gjennomsyrrer menneskene betyr både at "det menneske som ser Gud, kan ikke leve" (2 Mos. 33,20) og at det ligger i menneskets natur å forsøke å avlive det som ligner på Gud – nettopp slik som Abel ble avlivet av Kain. I kapittel 6 diskuterte vi bl.a. forbindelsen mellom budene "Du skal ikke ha andre guder enn meg" og "Du skal ikke slå i hjel". Jesus var klar over at han, som Gud i menneskeform, måtte drepes av mennesker: Gud "sendte tjenerne sine til bøndene for å få avlingen sin. Men de grep tjenerne og skamslo en av dem, drepte en annen og steinet en tredje. Siden sendte han andre tjenere, flere enn første gangen, men de gjorde det samme med dem. Til slutt sendte han sønnen sin til dem, for han tenkte: 'Sønnen min vil de vel ha respekt for.' Men da vinbøndene fikk se sønnen, sa de til hverandre: 'Der har vi arvingen. Kom, la oss slå ham i hjel, så blir arven vår.' Dermed grep de ham, kastet ham ut av vingården og slo ham i hjel" (Matt 21, 34-39).

Jesus døde for vår "*hamartia*" – menneskenes "tragiske svakhet" som spilles ut i alt vi foretar oss, slik at vi, som Paulus, "vil gjøre det gode, men kan ikke annet enn å gjøre det onde" (Rom 7,21). Når Gud i Jesus måtte komme og dø i vårt sted, var det ikke, som Elihu påpekte, fordi noe hindret Gud fra å tilgi våre enkelte misgjerninger, men fordi menneskenes "tragiske svakhet" – valget av Kunnskapens tre – hindret oss fra å komme til ham og gjorde at vi måtte dø. Dette bildet er altså det motsatte av en sint Gud som er opptatt av, eller tvungen til, å straffe mennesker for sine synder. Gud kom i Jesus, ikke for å tilfredsstille ved egen død et uunngåelig krav om straff, men for at menneskene skulle kunne velge evig liv i et *arom* forhold med ham til tross for den "dype kløften" som er konsekvensen av Adams valg av Kunnskapens tre.

På denne måten er vi ikke fratatt valget – å leve *arom* med Gud (når Gud i Jesus ikke lengre går fysisk på jorden, blir vi nå ledet i hans vilje gjennom den Hellige Ånd), eller å vende ryggen til dette og velge "Kunnskapens tre". Valget er fremdeles reelt og fritt: tilbudet innebærer veien til Edens hage og Livets Tre, et

evig liv i tett samfunn med Gud, styrt av Guds sannhet. Veien, sannheten og livet.

Jesus forteller videre (Lukas 14, 15-23) at Gud ønsker at alle kommer til ham, men at det finnes mange "Kain" som velger heller å prioritere personlig anskaffelse (Kunnskapens tre):

«Det var en mann som ville holde et stort gjestebud, og han innbød mange. Da tiden for gjestebudet kom, sendte han sin tjener av sted for å si til de innbudte: 'Kom, for nå er alt ferdig!' Men de begynte å unnskyldte seg, den ene etter den andre. En sa: 'Jeg har kjøpt et jordstykke og må gå ut og se på det. Vær så vennlig å ha meg unnskyldt.' En annen sa: 'Jeg har kjøpt fem par okser og skal ut og prøve dem. Vær så vennlig å ha meg unnskyldt.' Og en tredje sa: 'Jeg har giftet meg, derfor kan jeg ikke komme.' Tjeneren kom tilbake og fortalte dette til herren sin. Da ble husets herre harm og sa til tjeneren: 'Gå straks ut på byens gater og torg og hent inn de fattige og uføre og blinde og lamme.' Tjeneren kom tilbake og sa: 'Herre, jeg har gjort som du sa, men det er ennå plass.' Da sa herren til tjeneren: 'Gå ut på veiene og stiene og nød folk til å komme inn, så huset mitt kan bli fullt.'»

Vi er invitert!